

DALIA KISELIŪNAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji baltų kalbotyra,
geolingvistika, etnolingvistika.

NIDOS KORTELĖ NR. 30084 MARBURGO PILYPO UNIVERSITETO VOKIEČIŲ KALBOS ATLASO ARCHYVE: KALBOS ANALIZĖ

Language Analysis of Nida Questionnaire
№ 30084 in the Archive of the Linguistic
Atlas of Germany at the Phillips University,
Marburg

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas vienas iš nedaugelio rašytinių nykstančios kuršininkų kalbos paminklų – vadinamoji Wenkerio kortelė Nr. 30084, kuri buvo įtraukta į Georgo Wenkerio pradėto „Vokiečių kalbos atlaso“ (Deutscher Sprachatlas arba DSA) kartoteką. Pats šios kortelės rankraštis, jo sukūrimo aplinkybės ir rašybos sistema buvo jau pristatyti autorės kartu su Christiane Schiller publikuotame straipsnyje. Vienintelę kartotekoje kuršininkų kalbos kortelę sudarė Nidos mokytojas Otto Pohlmanas, remdamasis vietinio pateikėjo žvejo Mikelio Peleikio informacija. Šiame straipsnyje įvairiais lygmenimis (rašybos, fonetikos, morfologijos, leksikos ir sintaksės) analizuojama šio rankraščio kalba. Daugiausia dėmesio skiriama kalbos autentiškumui – kaip užrašytasis tekstas atspindi realią to meto kuršininkų kalbos situaciją, o kurie faktai vertintini kaip dokumentavimo metodo (vertimo) trūkumai. Pastebėtieji kalbos ypatumai lyginami su keleriais metais vėliau paskelbtos Adalberto Bezenbergerio bei kitos, po pusšimčio metų publikuotos, Jurio Plakio studijos medžiaga. Pastaruoju metu Vokietijoje vykdomas DSA skaitmeninimo projektas (DiWA), todėl manytina, kad išsami kiekvienos kortelės lingvistinė analizė pasitarnaus ir šiam uždaviniui.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Georgas Wenkeris, „Vokiečių kalbos atlasas“, kalbos dokumentavimas, nykstanti kalba, kuršininkų kalba, kalbų sąveika, lingvistinė teksto analizė.

ANNOTATION

The article analyses one of the few written monuments of the endangered Kursenieku language, Card No. 30084 from Nida/Nidden, which, along with other analogues from the 19th century German regions, was included in the file of the German language atlas (Deutsche Sprachatlas, or DSA) launched by Georg Wenker. The manuscript of this card, the circumstances of its creation and the orthography system were already presented by the author and co-author Christiane Schiller in the article published in 2015. The only Kursenieku language card in Wenker's project was filled by Nida's teacher Otto Pohlman. It was based on the information provided by local fisherman Mickel Peleikis. The article analyses the language of this manuscript on various levels (orthography, phonetics, morphology, lexis, and syntax). The author focuses on the authenticity of the language – how the written text reflects the real situation of the Kursenieku language at the time, and which facts are to be considered as weaknesses of the documentation method (translation). The observed language peculiarities are compared with the study by Bezenberger published a few years later and another study by Plakis published fifty years later. In Germany, the DSA digitization project (DiWA) has recently been implemented, and it is therefore thought that a comprehensive linguistic analysis of each card will also serve its purpose.

KEYWORDS: Georg Wenker, German language atlas, language documentation, endangered language, Kursenieku language, language interaction, linguistic text analysis.

ĮVADAS

Kuršininkų kalbos¹ rašytiniai paminklai nėra labai seni. Pavienių leksemų fiksavimai sietini su Mato Pretorijaus, Povilo Ruigio vardais (plačiau žr. Schiller, Kiseliūnaitė 2015: 444). Turimomis žiniomis, pirmuoju publikuotu kuršininkų kalbos paminklu laikytinas nedidelis žodynėlis Peterio Simono Pallaso kalbų atlase *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (Pallas 1786: 89), kuris pristatytas Victorio Diedericho (Diederichs 1883: 44–46), Dainos Zemzarės (Zemzare 1961: 164–174), Vandos Kazanskienės (Казанскене 2013) ir Arinos Ivanickajos (Ivanickaja 2017) darbuose. Pastarajame straipsnyje skelbiamas ankstyviausias žinomas kuršininkų kalbos rašytinis paminklas – minėtojo P. S. Pallaso žodyno rankraštinis registras, datuojamas apie 1773 m. Keletas kuršininkų kalbos žodžių pateko į vadinamąjį Richterio žodyną (Schiller 2014).

---

¹ Šiame straipsnyje laikomasi nuostatos, kad Kuršių nerijos gyventojų kuršininkų kalbai taikytinas terminas *kalba*, vartojant jį sociolingvistine prasme, tačiau tais atvejais, kai jos ypatybės lyginamos su bendrine latvių kalba ar jos tarmėmis, remiantis genealogine nuostata, vartojamas terminas *kuršininkų tarmė*.

Šiame straipsnyje aptariamas šaltinis yra vadinamoji Wenkerio kortelė – rankraštinė kortelė Nr. 30084 Georgo Wenkerio rengtame „Vokietijos kalbų atlaso“ (*Sprachatlas des Deutschen Reiches*) archyve², datuojama 1879 m., t. y. keletais metais anksčiau už Adalberto Bezenbergerio studiją (Bezenberger 1888). Pastarojoje, be pavienių pavyzdžių, iliustruojančių kuršininkų kalbos ypatybių aprašą, yra pridėti ir keletas rišlių tekstų, kuriuos vėliau latvių bendrinės kalbos rašyba perpublikavo Juris Plakis studijoje *Kursenieku valoda* (Pl).

Wenkerio nidiškių kortelės teksto faksimilė, jo sukūrimo aplinkybės bei rašybos ypatumai kartu su nuorašu pristatyti autorės kartu su Christiane Schiller straipsnyje (Schiller, Kiselūnaitė 2015), tačiau ten beveik nebuvo analizuojama pati kalba. Čia pateikiama svarbiausių kuršininkų kalbos ypatybių, atsispindinčių Wenkerio atlaso kartotekos nidiškių kortelėje, analizė. Jos tikslas – nustatyti tiek senąsias, iš Kuršo atneštas, tiek tolesnėje raidoje susiformavusias kuršininkų kalbos ypatybes, atskleisti kalbų sąveikos požymius ir tendencijas bei išskirti tik šiam šaltiniui būdingus bruožus, kurie nebūtinai tinka visiems kalbėtojams. Priede sunumeruotais sakiniais pateikiamas rankraščio nuorašas, antroje eilutėje – tas pats nuorašas latviškais rašmenimis sunorminta kuršininkų kalba³, trečioje eilutėje pažodinis vertimas į latvių kalbą⁴ su teksto redakcija bendri ne latvių kalba išnašose, ketvirtoje eilutėje – pateikto vertimui vokiško sakinio nuorašas.

Šaltinio kalbos analizė suskirstyta kalbos lygmenimis, taikomi tekstologinės ir lyginamosios analizės metodai.

Wenkerio kortelėje Nr. 30084 yra nidiškio mokytojo Otto Pohlmano⁵ ranka užrašyti vadinamųjų „40 Wenkerio sakinių“ vertimai į kuršininkų kalbą, naudojant vokiškus ir lietuviškus rašmenis. Antroje lapo pusėje užpildyti anketos duomenys; ten 1-oje eilutėje į klausimą „Geschah die Uebersetzung durch Schüler oder durch den Lehrer?“ eilutės dalis „durch Schüler“ yra ranka išbraukta ir toliau prirašyta: „mit Hilfe eines Eingeborenen (Mickel Pelėikis)“ (su gravio ženkluku pavardėje virš *e*, greičiausiai rodančiu kirtį).

Kuris Mikelis Peleikis padėjo mokytojui, dabar sunku pasakyti. Išbraukta eilutė rodo, kad, priešingai Wenkerio rekomendacijoms, greičiausiai tai buvo ne

² Plačiau apie lietuvišką šios kartotekos medžiagą žr. Fleischer, Sommer 2012.

³ Šį nuorašą parengė autorė, laikydama si rašybos ir fonetikos santykio rekonstrukcijos taisyklių, tačiau netaisydama teksto kalbos; esant reikalui (abejotinu fonetinės realizacijos atveju) skliaustuose pateikiami galimi variantai, o išnašose pastabos.

⁴ Autorė dėkinga kolegei dr. Lienei Markus-Narvilai už pagalbą redaguojant latvišką nuorašo dalį.

⁵ Otto Pohlman, kilęs iš Prūsų Ylavos apskrities, Nidos mokykloje dirbo nuo 1878 iki 1883 m. (Chronik 2013: 75, 137).

mokinys. Genealoginių duomenų bazėje⁶ keli asmenys užfiksuoti kaip *Michel Peleikis*, anketos pildymo laikotarpiu gyvenę ar susilaukę vaikų Nidoje, tačiau labiausiai tikėtina, kad mokytojas pasinaudojo jam butą nuomojusio M. Peleikio pagalba⁷.

Kuršininkų kalba užrašytas Wenkerio sakinių vertimas atspindi to meto kalbos ypatybes. Tiek fonetinėmis, tiek morfologinėmis, tiek didžiąja dalimi leksinių ypatybių Nidos kuršininkų kalbą reikėtų laikyti Kuršo latviškų tarmių geolektu, susiformavusiu nerijoje iki XVII a.⁸, tačiau reikia pabrėžti, kad tai nėra vienos kurios latvių patarmės tęsinys, o įvairių dialektų sąveikos rezultatas su progresavusia lietuvių ir vokiečių kalbų įtaka.

RAŠYBOS YPATYBĖS

Nidiškių anketos sakiniuose naudojami vokiški rašmenys⁹, kuriais autorius bando atspindėti baltiškos fonetikos ypatumus, tačiau nuosekliai tai padaryti nepavyksta.

Vokalizmas. Dažnai balsio trumpumas atspindimas priebalsių geminatomis: *e, a + dd* (*is leddus* ‘į ledą, lede’, *pradda snikti* ‘pradeda snigti’, *praddim* ‘stai ga’¹⁰), *i + tt* (*krittis* ‘kritęs’), *a + nn* (*par manni* ‘man’), *i + bb* (*gribb* 3 praes. ‘nori’), *a + mm* (*nammus* ‘namus’), *u + rr* (*eß turru dikti saukti* ‘aš turiu stipriai

---

⁶ <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=PELEIKIS&ofb=memelland&modus=&lang=de>.

⁷ Pavardė *Peleikis* labai paplitusi Kuršių nerijoje, tačiau genealogų portalai nurodo ne visų gimimo ar palaidojimo vietą, galimų informantų dairytis vertėtų tik tarp tų, kurie tuo metu gyveno Nidoje, nors galėtų būti kilę ir iš kitos vietovės. Sunku pasakyti, ką turėjo omenyje mokytojas, rašydamas „vietinis“. Nidos mokyklos kronikoje 1887 m. tarp Nidos bažnyčios tarybos narių minimas *Michel Peleikis* iš Preilos (Chronik 2012: 142). Tačiau labiausiai tikėtina, kad mokytojas pasinaudojo artima pažintimi su jam gyvenamąją patalpą nuo 1878 m. savo name nuomojusiu M. Peleikiu (ten pat, 137). Greičiausiai tas pats *Michel Peleikis*, kaip patalpų mokyklai nuomotojas, istoriniuose šaltiniuose nurodomas ir vėliau (ten pat, 149).

⁸ Nors esama duomenų, kad pirmieji atsikėlėliai iš Kuršo neriją pasiekė jau XV a., tačiau istoriniuose šaltiniuose pirmąjį šimtmetį jų asmenvardžių dar negausu ir sunku pasakyti, ar būtent šie naujakuriai padėjo vėliau susiformavusios ir įsitvirtinusios kalbos pagrindą. Gausesnė migracija iš Kuršo neriją pasiekė XVI a. ir ypač sustiprėjo nuo XVII a. (plačiau žr. Elertas 2014).

⁹ Lietuviškos rašybos įtaka galima laikyti ne visai nuoseklų priebalsių minkštumo žymėjimą raide *i*; raide *ž* nuosekliai žymimas vokiško atitikmens neturintis *ž*; pasitaikė *ā* ir *ū* su diakritiniais ženklais, tačiau, regis, tik žodyje *bedschān* ‘beždžionė’, vo. Affe) diakritiką patikimai galima laikyti ilgumo ženklu.

¹⁰ Dėl reikšmės žr. „Leksikos ypatybės“.

šaukti') ir kt. Kartais toks balsio trumpumo žymėjimas liudija dėsningas tarmės fonetines ypatybes, tokias kaip veiksmazodžių priesagų balsių trumpumas *gaidetti* (la. b. k. *gaidīt* 'laukti'), *darette* (la. b. k. *darīt* 'daryti'), *nedarres* (la. b. k. *nedarīs* 'nedarys') ar žodžių darybos priesagų specifika, pvz.: *ar abolennis* 'su obuoliais', *awennu* (gen. pl. demin. iš tarm. *ave*, la. b. k. *aita*, 'avis').

Pasitaiko ir nepažymėto ilgumo (tiksliau – trumpumo): *raduschi* (la. b. k. *raduši* 'radę'), arba dvejopai užrašytų: *es neparmanu jummiēs* 'aš nesuprantu jūsų', bet *wintsch numis*¹¹ *neparmanne* 'jis mūsų nesupranta'. Esama ir abejotinių atvejų: pavyzdžiui, du kartus užrašytas *taddus*, *taddi* (*taddus niäkus* 'tokius niekus'; *mußu kalni nau taddi diži* 'mūsų kalnai nėra tokie dideli'), plg. la. b. k. *tāds* 'toks'.

Balsio *ī* ilgumas žodyje *wiers* = *vīrs* 'vyras' pažymėtas vokišku būdu su *ie*, tačiau tik vieną kartą, kitur *ī* rašyba įvairuoja: *czijsti* = *čīsti* 'švariai', *ziti* = *dzīti* 'ginti, varyti'.

Kitų kirčiuotų balsių ilgumas atspindimas retai: *udingi* = *ūdiņa* 'vandens', *jußu* 'jūsų', *huri* = *būri* 'būrai, ūkininkai', *kajas* = *kājas* 'kojos'; vieną kartą pavartotas diakritinis ženklelis *bedschān* = *bedžāne* 'beždžionė' (plg. *bezdžāņę* 'pėrtikis' (Plāķis 1927: 50) ir *beždžāns*, m. (Pietsch 1991: 36)) ir ac. sg. *būddelki*¹² 'butelį'.

Nekirčiuoti latvių kalbos ilgieji balsiai, kaip ir reikėjo tikėtis, šiame dokumente neatspindimi, nes kuršininkų kalboje jie paprastai trumpinami iki trumpųjų, tam tikrais atvejais iki pusilgių, rečiau išlaikomi ilgi, pavyzdžiui, priešdėlinių šaknyse *iegāja* 'įėjo', lokatyvo galūnėse (*mežā* 'miške'), lokatyvo kilmėsrieveiksmiuose (*pakaļā* 'užpakalyje'), kai kurių linksnių įvardžių formose (*tā* 'ta').

Kirčiuotas dvibalsis *ie* dažniausiai rašomas *iā*: *iäkritis* = *iekritis* 'įkritęs', taip žymimi ir kirčiuoti *ē* ir *ē*: *iād* = *ēd* 'ėda, valgo', *βiāz* = *sēz* 'sėdi', *miās iābam* = *mēs iesam* 'mes eisim', bet esama ir kitaip: *pi tas sewos* = *pie tās sievas* 'prie tos moters / pas tą moterį'. Pasitaiko net viename sakinyje dvejopų užrašymų toje pačioje pozicijoje: *kur tu iētti wa meß ar tewi eßam?* (*kur tu ieti, va mes ar tevi iesam?* 'kur tu eini, ar mes su tavim eisim?'). Apie galimą nekirčiuoto *ie* monofongizaciją žr. skyrių „Fonetinės tarmės ypatybės“.

Dvibalsis *uo* kirčiuotoje pozicijoje dažniau žymimas *oa*: *doamaju* = *duomaju*, la. b. k. *domāju* 'galvoju', *koaki* = *kuoki*, la. b. k. *koki* 'medžiai', *goawes* ac. pl. *guoves*, la. b. k. *govis* 'karves', *soasis koasch* (*zuoses kuož*, la. b. k. *zosis kož* 'žąsys kanda'), kartais *uo*: *uoglis*, la. b. k. *ogles* 'anglys' arba *o*: *kiozi* = *ķuoci* 'krepšį'.

¹¹ Korektūros klaida, turi būti *mumis*.

¹² Sprendžiant iš geminatos, greičiausiai taip rankraštyje pažymėtas *ū*.

Konsonantizmas. Pučiamieji ir afrikatos: latviškas *c* dažniausiai užrašomas *tz* (*wetzaisch* = *vecaiš*, la. b. k. *vecais* ‘senasis’), pasitaikė *ts* (*läts* = *lec* ‘lekia’) ir vieną kartą *dz* (*dziāma* = *ciema* ‘kiemo’); *dz* dažniau užrašomas *ds* (*isdserti* = *izdzerti* ‘išgerti’, *paβadsis* = *pazadzis* ‘pavogęs’, *kadauds* = *kā daudz* ‘kiek’¹³), bet *ziti* = *dzīti* ‘ginti, varyti’¹⁴; *z* – *s* (*ar sirgu* = *zirgu* ‘su arkliu’), *š* – *sch* (*sadegusch* = *sadeguši* ‘sudegę’), bet pasitaikė ir kitaip, pvz.: *wirzchus* = *veršus* (la. b. k. *vēršus*), *č* – *cz* (*czijsti* = *čīsti*, la. b. k. *tīri* ‘švariai’), *ž* – lietuvių raštų *z* (*βiāz* = *sēž* 3 praes. ‘sėdi’, *lauzi* = *ļauži*, la. b. k. *ļaudis* ‘žmonės’), bet yra ir *sch* (*koasch* = *kuož* ‘kanda’). Raide *β* žymimas *s*: *isch kraβnis* (= *iš krāsnes*, la. b. k. *krāsnī* ‘ī krosnī, krosnyje’), *βauβas lapas* (= *sausas lapas* ‘sausai lapai’), *es eβu* (= *esu*, la. b. k. *esmu*, ‘esu’), tačiau nenuosekliai – plg. *is gaisa* (= *iz gaisa*, la. b. k. *gaisā* ‘ore’) ir *gaiβas* (*gaisas*, la. b. k. *gais* ir *lais* ‘oras’). Pasitaikė taip žymimas ir *z*: *paβadsis* (*pazadzis* ‘pavogęs’), *uβ¹⁵ to lauku* (*uz tuo lauku* ‘ī tą lauką’), tačiau tai reti atvejai.

Istoriniai priebalsių junginiai su *ī*: *nī junginys atspindimas vokiškai *ng*: *is ta udingi* = *iz tā ūdiņa* ‘ī vandenī’, *winga* = *viņa* ‘ji’; kiti latvių minkštieji priebalsiai užrašomi kaip dabartinėje lietuvių kalboje, žymint minkštumą raide *i*: *niedelio* = *nediļu* (Plāķis 1927: 69), la. b. k. *nedēļu* ‘savaičių’, *pliauti* = *pļauti*, la. b. k. *pļaut* ‘pjauti’, *galliu* = *gaļu* ‘mėsa’, *kiausichis* = *ķausis*, la. b. k. *ola*, ‘kiaušinis’, *kiozi* = *ķuoci*, la. *ķocis*, *grozs* ‘krepšys’. Žodyje *wurschzu* (= gen. pl. *vuršķu*, nom. *vuršķis* ‘dešra’) šaknies gale greičiausiai ištiriamas latviškas *ķ*, iš klausos panašus į *c*. Palatalizuoto *l* < *ļ* atveju visiško nuoseklumo nėra: pavyzdžiui, *tiā lauži* = *tie ļauži* ‘tie žmonės’; kitame sakinyje yra trys pozicijos, kuriose tikėtini palatalizuoti *ļ*, bet būtent žodyje *ļauži* minkštumas nepažymėtas: *Es eβu ar tes ļauzis tiā pakallia par pliamam iβ graudu iājajiβ*. ‘Aš esu su tais žmonėmis ten (?) iš paskos per pievas į rugius įvažiavęs’. Priebalsių palatalizacija yra vienas iš įdomesnių kuršininkų kalbos raidos klausimų, apie tai plačiau žr. skyrių „Fonetinės tarmės ypatybės“.

Priebalsis *j* paprastai rašomas *j* (*jau*, *kajas* = *kājas* ‘kojos’), tačiau tarp balsių pasitaiko ir *g*: *satsegu* = *saciju*, la. b. k. *saciju* ‘sakiau’, *pakagings* = *pakajings* ‘ramus, mandagus’, *mazigis* = *mācijis*, la. b. k. *mācijis* ‘mokęs’.

Asimiliacijos atvejai dažniausiai rašomi fonetiškai: *snikti* = *snigti*, *aukti* = *augti*, *laps* = *labs*, *jodisch* = *juo dižs* ir pan. Bet pasitaiko ir morfologinės rašybos atvejų, pavyzdžiui, *tads* = *tāds* ‘toks’, ir klaidų: *puđnenni* = dem. *putneni* (la. b. k. *putni* ‘paukščiai’).

¹³ Žr. „Leksikos ypatybės“.

¹⁴ Šis atvejis gali atspindėti fonetinę ypatybę, plg. *fiedat* ‘giedate’, *firdi* 2 praes. ‘girdi’ (Bezenberger 1888: 37).

¹⁵ Greičiausiai reikėtų laikyti fonetiniu žymėjimu, žr. toliau.

Proklitikai kartais parašomi kartu: *ista = is tā* (la. *iz tā*), *kadauds = kā daudz* ‘kiek (daug)’, *nuširdis = nu(o) sirdes*, la. b. k. *no sirds* ‘iš širdies’, *jodisch = juo dižs*, la. b. k. *lielāks* ‘didesnis’.

FONETINĖS TARMĖS YPATYBĖS

Wenkerio atlaso nidiškių kalbos kortelėje, užpildytoje baltų kalboms nepri-
taikytais vokiškais rašmenimis, matome svetimkalbio mokytojo pastangas at-
spindėti girdimo teksto garsyną, ir tai leidžia atpažinti kai kurias (tikrai ne visas)
to meto kuršininkų kalbos ypatybes. Dalis jų paveldėta iš Kuršo tarmių, tačiau
čia randame įvairių patarmių elementų, todėl skyriaus pavadinimas sąlygiškas,
taikytinas kuršininkų kalbai kaip latvių kalbos geolektui.

Galūnių redukcija. Dabartinei kuršininkų kalbai būdinga toli pažengusi
galūnių redukcija. Tačiau šio šaltinio medžiaga rodo, kad XIX a. antroje pusėje
dauguma galūnių dar buvo palyginus gerai skiriamos, nors ilgosios sutrumpė-
jo tikriausiai seniai. Daugeliu atvejų galūnių rašyba dar leidžia skirti linksnių
formas:

Kas turr mane kiozi ar galliu pašadsis? = kas tur mana ūuoci ar gaļu pazadzis?,
la. pžd. *kas tur (ir) manu ūoci (grozu) ar gaļu pazadzis?*, ‘kas turi mano krepšį su
mėsa pavogęs, t. y. kas [...] pavogė’; *wingai*¹⁶ *turr tas dranas par sawa mati gata-*
was schuti = viņa tur tas drānas par sava māti gatavas šūti, la. pžd. *viņa tur tās*
drānas priekš savas mātes gatavas šūt (viņai ir jāuzšuj) ‘ji turi tuos drabužius savo
motinai (gatavus) pasiūti’; *ar to werdamo = leppili (ar tuo verdamuo lepili)*, la. *ar*
to vārāmo karoti ‘su verdamuoju šaukštu’ ir kt.

Skirtinga tos pačios galūnės rašyba rodo, kad dėl redukcijos balsiai ne visa-
da aiškiai skiriami: ac. sg. *mane kiozi* (= *mana ūuoci*), plg. la. b. k. *manu grozu*;
ac. *tewe / tewi* (= *tevi*), prt. act. nom. pl. *eßam pawargusch* (= *pavarguši*) / (*ir*)
sadaguschi, voc. sg. *be(ž)džān (be(ž)džāne)* / *miālaisch waikili* (= *mielaiš vaikili*).
Tačiau tokių atvejų palyginti nedaug. Pasitaikantys galūnių užrašymo variantai
susiję ir su kitais fonetiniais pokyčiais (balsių platinimu), o kartais yra grama-
tikos klaidos: *kad tu winga but pasinnis* (= *kad tu viņu būt(u) pazinis*) ‘jei tu jį
būtum pažinęs / -usi’.

Kuršininkų kalbos galūnių redukcija buvo pastebėta ir A. Bezenbergerio,
kuris teigia, kad nekirčiuotų *a* ir *u* vietoje girdėjęs redukuotą *e*, tačiau prieš jį
priebalsiai nepalatalizuojami: *galde* ‘des Tisches’, *mane meit’* (*mana meita*) ir
pan. (Bezenberger 1888: 24–25). Apie trumpinamas galūnes kalba ir J. Plakis

¹⁶ Galūnėje greičiausiai klaida.

(Plāķis 1927: 17). Kuršininkų kalboje galūnės balsis *a* neišmetamas, jeigu susidaro priebalsių samplaikos *s+s*, *z+s*, *sn+s* ir pan. Kortelėje toks pavyzdys yra *gaiβas*, la. b. k. *gaiss* ‘oras’, plg. *svešas*, la. b. k. *svešs* ‘svetimas’, *tšenas*, la. b. k. *taisns* ‘tiesus’ ir kt. (Plāķis 1927: 83, 86).

XX a. antrosios pusės rašytiniai kuršininkų tekstai rodo, kad galūnių redukcija labai ryški ir sukelia linksnių formų niveliaciją: *Kad tie zvejes par labes saguvumes juoa dauge āspelnij, tap pīrages cēpte [...]* (Pietsch 1983: 116) (= *kad tie zveji par labis saguvumis juo daug āzpelniņa, tapa pīraģi cepti*), la. *kad tie zveji par labiem saguvumiem (lomiem) vairāk nopelnīja, tika pīraģi cepti* ‘kai tie žvejai už gerus laimikius daugiau (nu)pelnę, tapo pyragai kepti (buvo kepami)’. Plačiau apie XX a. kuršininkų kalbos galūnių niveliaciją ir linksniavimo sistemos irimą žr. Ivanickaja, Kiseliūnaitė 2015.

Nekirčiuotų balsių trumpinimas. Nekirčiuotų balsių trumpinimas nešakinėse morfemose pastebėtas visų kuršininkų kalbos tyrinėtojų (Plāķis 1927: 17; Bezenberger 1888: 24–26), tačiau Wenkerio kortelėje šią savybę iliustruoja tik tie atvejai, kurie pasireiškia rašyboje, t. y. priebalsių geminatomis. Ypač akivaizdu, kad trumpinami veiksmažodžių priesagų balsiai: *darette* (= *dareti / dariti*, la. b. k. *darīt* ‘daryti’), *gaidetti* (= *gaideti / gaiditi* la. b. k. *gaidīt* ‘laukti’).

Balsių platinimas. Kuršininkų kalboje trumpieji balsiai *i* ir *u* nekirčiuotoje pozicijoje platinami, tačiau kortelėje tai atspindima nenuosekliai: *darette* (= *dariti*, la. b. k. *darīt* ‘daryti’), *wiāno* (= *vienu* ‘vieną’), *nedarres* (= *nedaris*, la. b. k. *nedaris* ‘nedarys’), *priāksch schiēscho nedeliō miērres* (= *priekš šešu nedīļu miris*, la. b. k. *pirms sešām nedēļām miris* ‘prieš šešias savaites miręs’), *iāmegusch* (= *ie-miguši* ‘įmigę’), *ei und stawe* (= *ej un stāvi* ‘eik ir stovėk’), *pulātzis*¹⁷ (= *palicis* ‘palikęs’); *wingā [...]* *paschi* (= *viņi paši*), *jummies* = *jumes* < *jumis* ‘jus’, bet *sniktī* ‘snigti’, *eß turru dikti saukti* (= *es turu dikti saukti*, la. b. k. *man ir dikti jāssauc*) ‘aš turiu smarkiai šaukti’ ir kt. Kituose rašytiniuose kuršininkų šaltiniuose ši ypatybė (jeigu neskaičiuosime galūnių, kuriose ženklų *e* gali būti žymima galūnės redukcija) pasireiškia tik tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, dalelytės *si / se* formose, veiksmažodžio priesagoje *-inat* (la. b. k. *-ināt*): *ziema saserinkas* (= *ziemā sasirinkās*, la. b. k. *ziemā salasījās* ‘ziemą susirinkdavo’); *iemacenate* (= *iemācinati*, la. b. k. *iemācīt* ‘išmokyti’) (Pietsch 1983: 82). Pastebėtina, kad iki šiol kuršininkų kalbos tyrinėtojai, išskyrus Christliebe El Mogharbel (Mogharbel 1993: 66, 68), šiai ypatybei mažai skyrė dėmesio ir ji laukia atskiros analizės¹⁸.

Balsių siaurinimas. Kita ryški ypatybė pastebėta paveik visų: siaurasis *e* nekirčiuotose pozicijose, ypač po sonantų, suartėja su *i* (Bezenberger 1888: 33,

¹⁷ Priešdėlyje klaida.

¹⁸ J. Plakio studijoje priesagų *-īt* ir *-ināt* perėjimas į *-ēt* ir *-enāt* minimas gramatikos skyriuje (Plāķis 1927: 33).

34; Plāķis 1927: 16; Endzelīns 1931: 574). Wenkerio kortelėje tokie atvejai neretai užrašomi raide *i*: ak. sg. *uoglis* = *uogles*, *isch kraßnis* = iš *krāsnes*, la. b. k. *krāsni*, *ta ugni* (= *tā ugne*); galbūt dėl šios savybės priesaga *-*el(ia)s* / -*ele* perėjo į -*ils*: *mergils*, *vaikils*, *stukils*, plg. dar *stiģiles* < vo. *Ziegel*, *mentilis* < vo. *Mantel* (Bezenberger 1888: 33–34).

Diftongizacija kuršininkų tarmėje nėra reguliari ir dėl lietuvių tarmių įtakos dažniau pasitaiko bendruose žodžiuose: *vielu*, la. b. k. *vēlu* ‘vėlai’; *viel* ‘vėl’ ir kt. (Plāķis 1927: 16). Wenkerio kortelėje tokia ypatybė paliudyta tikrai žodyje *tie*, la. *te* ‘ten’ (Plāķis, *ten pat*), tačiau *wel* = *vēl* ‘vėl’.

Dvibalsių atliepimai. Monoftongizacija. Rasta tik pora atvejų su nekirčiuotu *ie*, kurie užrašyti kaip *i* (*schoadin* = *šuo dien* ‘šiandien’, *ti* < *tie* ‘ten’) ir *e* (*ar tes laužis* = *ar ties ļaužis*, plg. la. b. k. *ar tiem ļaudim*, kur įvardžio *tie* instr. *ties* (Plāķis 1927: 27), žr. „Morfologinės ypatybės“). Tačiau tiek nepakanka nustatyti, ar tokia monoftongizacija buvo reguliari. Vėliau dokumentuotoje tarmėje nekirčiuoto *ie* monoftongizacija pasireiškia gana dažnai (Mogharbel 1993: 85)¹⁹. Kaip ir kitose latvių tarmėse, natūraliai monoftongizuojami proklitikai prielinksniai: *nuþirdis* = *nuo sirdes*, la. b. k. *no sirds* ‘iš širdies’.

Kitas tarmėje pastebimas monoftongizacijos atvejis yra *ei* artėjimas prie siaurojo *e*²⁰, kuris mūsų dienomis kartais užrašomas lietuviška raide *ė*: *grēt* < *greit* < *greitai*, *mēte* < *meita* ‘mergina’, *vēds* < *veidas* ‘veidas’, *rēz* < *reiz* ‘kartą’ ir pan. (Pietsch 1991: 126, 142, 261; Mogharbel 1991: 72), bet Wenkerio kortelėje šios ypatybės nematome: *graiti* ‘greitai’.

Išsaugotas Kuržemės tarmėms būdingas junginys *uw* žodyje *dui* (la. b. k. *divi*) ‘du’, bet tokių iliustratyvių žodžių kaip ‘žuvis’ ir ‘dugnas’ šiame šaltinyje nėra, plg.: *zuve* (la. b. k. *zivs* ‘žuvis’), *dubens* (la. b. k. *dibens* ‘dugnas’), *suvenš* (la. b. k. *sivēns* ‘paršas’) (Plāķis 1927: 16; Ābele 1927: 119).

Priebalsių palatalizacija. Kuršininkų kalbos tyrinėtojai pabrėžia, kad priebalsio *l* palatalizacija yra nereguliari – žodyje *ļauži*, pasak jų, buvo dažnai tariamas ir nepalatalizuotas *l* (Bezenberger 1888: 38; Plāķis 1927: 17), taigi mūsų pastebėtas „rašybos nenuoseklumas“ *ar tes laužis* Wenkerio kortelėje tikriausiai nėra klaida. Janis Endzelynas tarpukaryje pastebėjo (Endzelīns 1931: 574), o autorė, ištyrusi dabartinių informantų kalbą, gali patvirtinti, kad vėlyvajame kalbos periode *l* ir *ļ* opozicija visose pozicijose niveliuojama iki alveolinio (greičiausiai dėl vokiečių kalbos įtakos); iš klausos atskirti palatalizacijos lygį tokiais atvejais kaip *valuoda*, *lēkt* ir *ļauži* yra sunku. Wenkerio kortelės medžiaga leidžia pastebėti, kad XIX a. priebalsio *l* palatalizacija pozicijose prieš istorinį *į* vis dėlto

¹⁹ Prielinksnio *pi* < *pie* su dėsninga monoftongizacija sieti nevertėtų, nes tokia forma jis vartojamas daugelyje latvių tarmių, kur reguliarios monoftongizacijos nėra (Endzelīns 1951: 679).

²⁰ Ši ypatybė būdinga Ventspilio apylinkių tarmėms (Šmite 1928: 116).

buvo išskirtinė, kitaip nepaaiškintume pastangų ją žymėti. Vis dėlto kai kurie užrašymai kelia įvairių svarstymų, pavyzdžiui, ar *e* žodžių junginyje *abole koaki* ‘Apfelbaum’ reiškia palatalizuotą *l*, ar neaiškios artikuliacijos redukuotą galūnę, kuri greičiausiai netenka savo funkcijos dėl dviejų žodžių suaugimo į vieną pagal vokiečių darybos modelį. Tačiau pasekę priebalsio *l* ir junginio *li* raidą nuo pirmųjų rašytinių šaltinių iki mūsų dienų, galėtume spėti progresuojančią šių fonemų niveliaciją dėl vokiečių kalbos įtakos²¹.

Nors J. Plakis rašo tik apie veiksmažodžių kamiengalį (Plāķis 1927: 32), tačiau ir vardažodžiai, kurių kamienas baigiasi istoriniais *bi*, *pi*, rodos, jau XIX a. nebuvo jų išsaugoję – kortelėje tai liudija *žepu* = *ziepu*, la. b. k. *ziepju* ‘muilo’.

Čia verta pastebėti ir kitą ypatybę: Wenkerio kortelėje *i* kaip minkštumo žymeklis pasitaikė ir kitose pozicijose (*priäksch* [...] *schiescho niedelio miërres* (*priekš* [...] *šešu nedėlu miris*); *jummies* = *jumes* < *jumis* ‘jus’, *tos kiausχis* ‘kiausius’). Ši rašyba galėtų rodyti, kad minkštėja priebalsiai ir prieš priešakinės eilės balsius, t. y. vyksta „lietuviška“ palatalizacija. Šis reiškinys greičiausiai taip pat progresavo priklausomai nuo kalbėtojo kontakto su lietuvių kalba (ypač jeigu motinos buvo lietuvės).

Palatalizuotų priebalsių, *j* ir istorinio *i* poveikis tolesniam vokalizmui: balsiai *a* ir *o* žodžio gale po *j*, *l*, *ŋ* kortelėje užrašomi kaip *e*, kartais netgi kaip *i*. Greičiausiai tai atspindi tarimą: *ista auksta udingi* (*iz tā auksta ūdiņa*), la. *iz tā auksta ūdeņa* / *tajā aukstā ūdenī* ‘į tą šaltą vandenį’, *dariē* = *darija*, la. b. k. *darija*, ‘darė’, *biji* = *bija* ‘buvo’, *pargajem* = *pargājam*, la. b. k. *pargājām* ‘parėjome’, plg. lie. žem. *turieje* (*turėjo*), *peile* (*peilio*).

Įvardžiuotinių formų galūnės nom. sg. reguliariai turi *-aiš*: *miälaisch* = *mielaiš*, la. b. k. *mīlais* ‘mielasis’, *brunaisch* = *brūnaiš*, la. b. k. *brūnais* ‘rudasis’, *tas labaisch wetzaisch wiers* = *tas labaiš, vecaiš vīrs*, la. b. k. *tas labais, vecais vīrs* ‘tas gerasis, senasis vyras’. Ši tarmės ypatybė išlaikyta iki mūsų dienų, J. Plakis ją sieja su *j* įtaka tolesniam skiemeniui (*vėjš, zvejš*), kuršininkų kalboje ji pasireiškia ir priesagoje *-ājs* > *-aiš*, *-ējs* > *-iš* (*plāvīš* ‘pjovėjas’ ir pan.) (Plāķis 1927: 17).

Balsių įterpimas. Nidiškių tarmėje balsiai įterpiami TR ir SR pozicijose prieš nulinį balsį turintį žodžio galą, tačiau kai tolesnis skiemuo turi balsį, neįterpiama (nom. *tīkⁱls* ‘tinklas’, bet gen. *tīkla*) (plačiau žr. Kiseliūnaitė 2005). Wenkerio kortelėje ši ypatybė paliudyta žodyje *agirs* = *agrs, jo āgirri*²² (= *juo agiri*, la. b. k. *agrāk* ‘anksčiau’). Kitas balsių įterpimo būdas – anaptiksė (balsių įspraudimas po dvigarsių) – savybė, kurią išsamiai aprašo A. Bezenbergeris

²¹ Apie tai, kad priebalsio *l* palatalizacija skiriasi priklausomai nuo informantų amžiaus, rašo Chr. El Mogharbel (1993: 32).

²² Diakritikas virš *a* greičiausiai yra klaida.

(Bezenberger 1888: 28–29), paliudyta žodyje *pi smerritshes* = *pi smerčes*²³ < lie. sl. *smerties* / *smertio* ‘mirties’. Apie anaptiksės nykimą po pusės amžiaus užsimena J. Plakis (Plāķis 1927: 15, 23).

Priebalsių išmetimas. Priebalsiai *v*, *n* po tautosilabinių išmetami. Ši ypatybė kuršininkų kalboje reiškiasi reguliariai, ji būdinga beveik visai latvių vidurinei tarnei, tačiau analizuojamame tekste pasitaikė tik vienas pavyzdys *mells* (la. b. k. *melns*) ‘juodas’; plg. kituose šaltiniuose: *vēls*, la. b. k. *velns* ‘velnias’ (Pietsch 1991: 291), *cilēks*, la. b. k. *cilvēks* ‘žmogus’, *cirris*, la. b. k. *cirvis* ‘kirvis’, *galla*, la. b. k. *galva* ‘galva’, *tēs* la. b. k. *tēvs* ‘tēvas’ ir pan. (Bezenberger 1888: 39; Plāķis 1927: 17).

MORFOLOGINĖS YPATYBĖS

Wenkerio kortelėje pateikti sakiniai nėra nepriekaištingi gramatikos požiūriu, tačiau kai kurios kuršininkų kalbos morfologijos ypatybės, aprašytos kituose tyrimuose, juose atsispindi.

Vardažodžiai. Išlaikytos senosios *o*-kamieno vardažodžių vyr. g. instr. pl. formos: *ar sarkanis* *abolennis*, la. b. k. *ar sarkaniem āboliem* ‘su raudonais obuoliais’, *ar tes* (= *ties*) *laužis*, la. b. k. *ar tiem ļaudīm* ‘su tais žmonėmis’. Tokios formos reguliariai vartojamos ir XX a. (Plāķis 1927: 21–23; Mogharbel 1993: 127), tačiau dabartinėse pietvakarių Kuržemės tarmėse jos dažniau keičiamos bendrinės kalbos formomis (Ozola 2007: 383).

Kuršininkų kalboje *i* kamieno daiktavardžiai perėję į *ē* kamieną. Kortelėje randame tokių pavyzdžių: *isch kraβnis* = *iš krāsnes*, la. b. k. gen. *krāsns* ‘krosnies’; *ta ugni* = *tā ugunē*, la. b. k. *tā uguns* ‘ta ugnis’; *bi βales* = *be sāles*, la. b. k. *bez sāls* ‘be druskos’, *nuβirdis* = *nu(o) sirdes*, la. b. k. *no sirds* ‘iš širdies’; *tur* [...] *dewinges goawes* = *tur deviņas guoves*, la. b. k. ac. pl. *deviņas guovis* ‘turi devynias karves’. Kai kuriais atvejais iš rašybos tai nustatyti sunku, nes nekirčiuoti *e* ir *i* dažnai painiojami (*tas piktas soasis* = *tās piktas zuoses*, la. b. k. *tās piktas zosis* ‘tos piktos žasys’), tačiau pakanka įrodymų kituose to meto šaltiniuose, plg. *ause*, *aze*, *awe*, *smilkte*, *suwe* ir kt. (Bezenberger 1888: 65).

Lokatyvo (inesyvo ir iliatyvo, plg. la. b. k. *mežā dzīvot* ir *mežā braukt*) reikšme vartojamos prielinksninės konstrukcijos su *is* / *iš* + gen.: *is gaisa* (la. b. k. *gaisā*) ‘ore’, *is leddus* (la. b. k. *ledū* ‘ī ledā, lede’), *iβ graudu* (la. b. k. *graudos* ‘rudzos’ ‘ī rugius’), *isch kraβnis* (la. b. k. *krāsni* ‘ī krosni’), *is muβu darža budawati* (la. b. k. *mūsu dārzā būvēt* ‘mūsų sode statyti’) ir pan. Lokatyvas vartojamas

²³ *smērtis*, -ča (Plāķis 1927: 81).

rečiau: inesyvo reikšme *gullejo* [...] *jau gulta* (la. b. k. *gulēja gultā* ‘gulėjo lovoje’), suprieveiksmėjusiose formose: *apakscha* (la. b. k. *apakša* ‘apačioje’). Apie lokatyvo ir prielinksnių konstrukcijų konkurenciją dar žr. Bezenbeger 1888: 48–49. XX a. stiprėjant vokiečių kalbos įtakai, analitinės formos dar labiau įsigalėjo.

Vartojamos analitinės būdvardžių laipsnių formos su *juo*: *tu turri* [...] *jodisch but* (= *juo dižs*, la. b. k. *lielāks* ‘didesnis’), *muβu kalni* [...] *daug jo diži* (la. b. k. *lielāki* ‘didesni’). Taip pat sudaromas aukštesniojo laipsnio prieveiksmis: *tu warri jo āgirri pits maju iāt*, la. b. k. *tu vari agrāk mājas iet* ‘tu gali anksčiau namo eiti’. Tokios laipsnių formos fiksuojamos ir Kuržemės tarmėse (Ozola 2007: 387). Aukščiausiojo laipsnio forma pasitaikė tik prieveiksmio funkciją atliekančioje konstrukcijoje su daiktavardžiu: *Tu eβi schoadin wiβu daugummu mazigis* = *tu esi šuodien visu daugumu mācijis*, la. b. k. *tu esi šodien visvairāk mācījies* ‘tu šiandien daugiausiai mokeisi’.

Skaitvardis *dui* turi dviskaitos formos refleksų: *gribb dui* (ac.) *puikus jaunus nammus* [...] *budawati*, plg. la. b. k. *grib divas skaistas mājas būvēt*, ‘nori du puikius namus statyti’, bet daiktavardžiai su *juo* vartojami daugiskaitos forma²⁴. Pasitaikė kontaminacinė skaitvardžio ‘keturi’ forma: gen. *tshetturri* (= *čet(u)ru*, Plāķis 1927: 29 nom. *četri*, la. *četri*, plg. lie. *keturi*), redukuotos galūnės užrašymas gali atspindėti minkštąjį *r*, kurį A. Bezenbergeris dar girdėjęs (Bezenberger 1888: 38; Plāķis 1927: 17). Kuršininkų kalboje skaitvardžių nuo 12 iki 19 formos perimtos iš lietuvių, kortelėje yra vienas pavyzdys: *dewilika* ‘dvylika’, žr. „Leksikos ypatybės“.

Tarimei būdingos įvardžių linksnių formos: ac. ir dat. pl. *mumis, jumis* (Plāķis 1927: 26) kortelėje liudijamos pavyzdžiais: *neparmanu jumies* (la. b. k. ak. *jūs*) ‘nesuprantu jus (jūsų)’, *wintsch numis* (= *mumis*) *neparmanne* ‘jis mus (mūsų) nesupranta’, *ufmumis gaideti* (*uz mumis gaiditi*), la. b. k. *mūs gaidīt* ‘mus (mūsų) laukti’, kurias J. Plakis laiko perimtas iš vakarų žemaičių (Plāķis 1927: 26)²⁵. Tačiau kortelėje yra formų, nesutampančių su J. Plakio nurodytomis: instr. *ar jums* (plg. instr. *jumis* Plāķis 1927: 26), *suns tewi niēka nedarres* (*tev* – Plāķis 1927: 26), la. b. k. *suns tev nekā nedarīs*. Kitos vienaskaitos formos yra tokios kaip la. b. k.: *koasch tewi* (la. b. k. *kož tevi*) ‘kanda tave’, *ar tewi* (la. b. k. *ar tevi*) ‘su tavimi’, *par manni* (la. b. k. *par mani*) ‘dėl manęs, man’.

Savybiniai įvardžiai vartojami nekaitoma forma: *Mana miālaisch waiki-li; us manna galdu; saki tawa maβai*. Tokios formos fiksuojamos ir pietvakarių

²⁴ J. Plakis nurodo ac. *dui sievu*, bet nekommentuoja (Plāķis 1927: 29). Tokia daiktavardžių dviskaitos forma galėtų atsirasti dėl kaimynų lietuvių tarmių įtakos, tačiau iki šiol daugiau pavyzdžių neteko užfiksuoti.

²⁵ J. Endzelynas nurodo, kad formos *jumis, mumis* Kuržemėje buvo vartojamos datyvo reikšme (Endzelynas 1951: 514).

Kuržemėje, kalbininkai linkę laikyti jas lietuvių kalbos įtaka (Ozola 2007: 387). Pasitaikė, kad dėl vokiško originalo įtakos savybiniai įvardžiai *mano, tavo* vartojami vietoje savybinio *savo*: *saki tava maþai* (la. b. k. *saki savai māsai* ‘sakyk savo seseriai’), tačiau ne visada: *par sawa mati* ‘savo motinai’, *winga gribbeja sawo maita* (= *meitai*) *satseta* (= *saceti*), la. b. k. *viņa gribēja savai meitai sacīt* ‘ji norėjo savo dukteriai sakyti’. Įvardis *viņš, viņa* vartojamas ir asmenims, ir neasmenims reikšti: *Tas sniāks*[...], *wintsch satirpis* (la. b. k. *tas sniegs*[...] *tas iskusis*) ‘tas sniegas [...] jis ištirpęs’.

Veiksmazodžiai. Struktūra. Bendraties forma Wenkerio kortelėje įvairuoja: *-ti // -t* (*snikti* ‘snigti’, *saswirti* ‘su(si)virti, t. y. užvirti’, *satseta* = *saceti*, la. b. k. *sacīt* ‘sakyti’, *darette* = *dareti*, la. b. k. *darīt* ‘daryti’, bet *stawed* = *stāwet*, la. b. k. *stāwēt* ‘stovėti’, *iāt* = *iet* ‘eiti’; įvairavimo esama net tame pačiame sakinyje: *isdserti, tu turri* [...] *aukti* ir *jodisch but* = *izdzerti, augti, būt* ‘išgerti, augti, būti’, panašiai *schuti* = *šūti* ‘siūti’ ir *pataisit* = *pataisīt* ‘pataisyti, padaryti’ ir kt. Įvairuojančios formos vartojamos iki šių dienų. J. Plakis visur atstato su *-ti* (Plāķis 1927: 37), Ch. E. Mogharbel formas su *-i* laiko retai pasireiškiančiu fakultatyviu variantu (Mogharbel 1993: 159).

Atematinių veiksmazodžių grupėje *ieti* ‘eiti’ turi kontaminuotą 2. praes. sg. formą: *kur tu iētti*, plg. *iēti* greta *ēji* (Plāķis 1927:31); ji gali būti kilusi ir iš Kuržemės lybiškųjų patarnių, o išitvirtinti galėjo padėti lietuvių vakarų žemaičių įtaka (žr. dar Kiseliūnaitė 1998: 130). Sena reikšme pavartota ir 1. praet. pl. forma *pargajem* = *pārgājām* ‘parėjome’, plg. la. b. k. *atnācām*.

Nepriesaginių veiksmazodžių praes. ir imp. sg. struktūra dažniausiai nesiskiria nuo latvių bendrinės kalbos arba Kuržemės tarmių: *iād* = *ēd* ‘valgo’, *liāts* = *lic* ‘dėk’, *lāts* = *lec* ‘lekia, skraido’, *koasch* = *kuoþ* ‘kanda’, *eþi* = *esi* ‘esi’. Tačiau esama ir skirtingos struktūros: *virtī* turi *da-* kamieno praes. formą: *ar to werdamo* = *leppili* = *ar tuo verdamuo lepilli*, la. b. k. *ar vārāmo karoti* ‘su verdamu(oju) šaukštu’, tokia pati forma fiksuojama A. Bezenbergerio ir J. Plakio (Bezenberger 1888: 83; Plāķis 1927: 32) ir vartojama iki mūsų dienų.

Nežinia, ar dėl vokiečių teksto įtakos 11 sakinyje pavartota praes. forma *sišu*²⁶ būsimąjo laiko reikšme (plg. la. b. k. *situ* ‘mušu, tvoju’), tačiau tai gali būti ir būsimąjo laiko forma, kurioje po *t* neįterpiamas balsis kaip latvių kalboje (*sitīšu*), bet šaknies galas susilieja su priesaga kaip lietuvių kalboje²⁷: *Es sischa tewe tujau ar to werdamo* = *leppili* (= *es sišu tevi tujau ar tuo verdamuo-lepilli*), plg. vo. *ich schlage Dich gleich mit dem Kochlöffel*. Kad vertėjas galėjo ir nekopijuoti vokiškos gramatikos, rodo 39 sakinyje vo. *Hund thut Dir nichts* išversta būsimuoju

²⁶ Šis veiksmazodis turi *ia* kamieno praes. formą, žr. Kiseliūnaitė 1998: 133.

²⁷ Ch. El Mogharbel tokias formas laikė reta išimtimi (Mogharbel 1993: 174), tačiau autorės pastebėjimu, dabartinių kuršininkų kalboje jos nėra retenybė.

laiku *suns tewi niēka nedarres* (*tevi nieka nedaris*, la. b. k. *tev neka nedaris*) ‘šuo tau nieko nedarys’.

Kuršininkų kalboje, kaip ir dalyje latvių tarmių, buvo vartojamos $\bar{e}$ kamieno būtojo laiko formos²⁸ (plačiau žr. Kiseliūnaitė 1998: 136–138). Tačiau, matyt, dar prieš iškeliaujant į Kuršių neriją jau buvo įsibėgėjęs jų perėjimas į $\bar{a}$ kamieną, nes tik priebalsių palatalizacija ir sporadiškai pavartojamos 3 a. formos liudija senosios struktūros pėdsaką. Wenkerio kortelėje galima hipotetiškai spėti ją paliudytą *nazi = nāce*, la. b. k. *nāca* ‘atėjo’.

Visų veiksmažodžių priesagų balsiai yra trumpinami, o priesagos *-eti* < *-ēt* ir *-iti* < *-īt* niveliuojamos, tačiau tai dažniausiai vyksta būtojo laiko formose (*sacīju, turīju, gribīju*, net *runaju // runiju* – Plāķis 1927: 34). Wenkerio sakiniuose priesaginių būtojo laiko formų esama nedaug. Įvairuojanti *sacit* (la. b. k. *sacīt*) ‘sakyti’ rašyba rodo, kad šio reiškinio pradžia gali būti fonetinė (*i* platinimas): *es wingu satsegu und winga satsega, winga gribbeja sawo maita satseta = es viņū (viņai) saceju un(d) viņa saceja, vina gribēja sava maita (meitai) saceti*, la. b. k. *es viņai sacīju un viņa sacija, (ka) viņa gribēja savai meitai sacīt* ‘aš jai sakiau, ir ji sakė, (kad) ji norėjo savo dukrai sakyti’; bet *paßakes paßaziga = pasakas pasacija*, la. b. k. *pasakas pasacija* ‘pasakas pasakojo’; *mazigis = māciji(e)s*, la. b. k. *mācījies* ‘mokėsis’ *wintsch dariē = viņš darija*, la. b. k. *viņš darīja* ‘jis darė’, *gribbeja = gribēja*, la. b. k. *gribēja* ‘norėjo’.

Kadangi *i*-kamieno (*turet*, la. b. k. *turēt*) praes. 2. pl. formose gali atsispindėti *i* platinimas arba priebalsio palatalizacija, tokiu atveju kortelės pavyzdžiuose galbūt galima išvelgti galūnių su *i* arba *-ia* refleksus: *newarret, turret* < **varit / variat, *turit / turiat* plg. la. b. k. *nevarat, turat*. Kadangi Kuržemės tarmėse *i*-kamieno pėdsakai išliko iki XX a. (Endzelīns 1951: 790–800), tikėtina, kad jų refleksų galėjo būti ir kuršininkų kalboje, nors dėl kontaktų su vakarų žemaičių tarme, ypač vartojant bendros kilmės žodžius, jie greitai nyko.

Wenkerio kortelėje užfiksuota fut. 1 pl. forma su *-am*: *eßam (iesam)*, la. b. k. *iesim*) ‘eisim’, tokios formos vartojamos reguliariai ir dabartinėje kalboje, nors J. Plakis teigia girdėjęs dar formų su *-i-* (Plāķis 1927: 34).

Priešdėliniai veiksmažodžiai sangrąžos dalelytę turi po priešdėlio, kartais vartojamos dvi (Plāķis 1927: 36). Sangrąžos dalelytės forma po priešdėlio kuršininkų kalboje įvairuoja – dažniau vartojama *sa*, kiek rečiau *si*. Wenkerio kortelėje užfiksuotos tokios sangrąžinės formos: *saswirti = sasavirti / sasiwirti*, la. b. k. *uzvārities* ‘užvirtti’, *parsiskrejis = parsiskrējis*, la. b. k. *par daudz skrējis* ‘per daug bėgęs’, *mazigis*²⁹ = *māciji(e)s*, la. b. k. *mācījies* ‘mokėsis’.

²⁸ Daugiau apie $\bar{e}$ kamieno pėdsakus Kuržemėje žr. Ābele 1928: 136; Ozola 2007: 389.

²⁹ Ši dalyvio forma nelabai aiški, pagal reikšmę turėtų būti sangrąžinė.

Formų daryba. Kadangi kuršininkų tarmėje nebuvo vartojamos debityvo formos (Endzelins 1931: 574; Bezenberger 1888: 88), jo funkciją atlieka analitinės formos su veiksmažodžiu *turet* ‘turėti, reikėti’: *turr tas dranas par sawa mati schuti* = *tur tās drānas par sava māti šūti*, la. b. k. (*viņai*) *ir apgērbs savai mātei jāuzšuj* ‘ji turi tuos drabužius savo motinai siūti’; *tu turri dar bischki aukti* = *tu turi dar bišķi augti*, la. b. k. *tev vėl bišķi (drusku) jāaug* ‘tu turi dar truputį (pa)augti’. Kitų analitinių formų (su *vaidzeti* = la. b. k. *vajadzēt* ar lietuvišku *reikėti*, pavyzdžiui, *reik zvejuoti*)³⁰ Wenkerio kortelėje nepasitaikė. Formos su *tureti* paplitusios ir Šventosios latvių kalboje, fiksuojamos ir vakarų Kuržemėje bei ten sukurtoje XVII a. raštijoje (Ozola 2009). Tačiau veiksmažodžio *turet* vartoseną tuo neapsiriboja – kaip pagalbinis veiksmažodis jis tarnauja sudurtinėms formoms sudaryti, kurios dažniausiai nukopijuojamos iš originalo vokiško sakinio (žr. toliau).

J. Plakis pateikia daug pavyzdžių, rodančių, kad kuršininkai tariamosios nuosakos formas vartoja „lietuviškas“, t. y. kaito: *es būcāu, tu būtum* ir t. t. (Plāķis 1927: 34). Kortelėje rastas 2 cond. sg. to nepatvirtina: Kad *tu winga but pasinnis, buti zitadi nazis und but stawejis ar winga labi*. To paties laikotarpio A. Bezenbergerio darbe nurodoma, kad tada lietuviškos ir latviškos tariamosios nuosakos formos konkuravo (Bezenberger 1888: 96, 97), taigi lietuvių kalbos vaidmuo tariamosios nuosakos galūnėms stiprėjo.

Nors kuršininkų kalboje buvo vartojamos įvairios neasmenuojamosios veiksmažodžių formos, Wenkerio tekste beveik visi dalyviai pavartoti sudurtinėse formose, paprastai kopijuojant vokiško sakinio konstrukciją³¹: *ir ar sirgu is leddus iākritis ir ista auksta udingi krittis* = *ir ar zirgu is ledus iekritis ir (un) is tā auksta udiņ(a) kritis*, la. b. k. *ir ar zirgu ledū iekritis (ielūzis) un (aukstaja ūdenī) (ie)kritis* ‘yra su arkliu į ledą įkritęs ir į tą šaltą vandenį įkritęs’. Panašiai: *ir [...] miērres, ir [...] sadaguschi, eβu [...] parsiskrejis, eβu [...] bijis, eβi [...] mazigis, turr [...] paβadsis, ir [...] pulātzis ale scho rit ir wintsch satirpis, neturrat raduschi, tur [...] adwāduschu, eβu [...] iājajīβ*. Veiksmažodis *tureti* jungties vaidmenį atlieka sudurtinėse atliktinėse formose, tokios laikytinos kalke iš vokiečių kalbos (*Wer hat mir meinen Korb mit Fleisch gestohlen?: kas turr mane kiozi ar galliu paβadsis? = kas tur mana ķuoci ar gaļu pazadzis?*, pžd. ‘kas turi mano krepšį su mėsa pavogęs, t. y. kas pavogė mano krepšį su mėsa’); panašiai *habt ihr [...] gefunden: wa jus neturrat [...] raduschi = neturat [...] raduši?* ‘ar jūs neturit [...] radę, t. y. neradote’). Šioje situacijoje dabartinėje latvių kalboje taip pat vartojamos sudurtinės

³⁰ Žr. Plāķis 1927: 35.

³¹ Plačiau žr. „Sintaksinės ypatybės“.

formos, tačiau su pagalbinio *būt*. Kiek čia esama vokiečių kalbos įtakos ir kokio ji senumo – tai kitas klausimas.

Atrodo, kad atvejų, kur dalyvis būtų pavartotas sudurtinėje formoje pagal baltų kalbų tradiciją, t. y. kai išlaikoma pagalbinio ir pagrindinio veiksmažodžio laikų ar modalumo koreliacija, nedaug: *but pasinnis = būtu pazinis* ‘būtum pažinęs’, *butu dräschali pastellajusch = būtu drešeli pastelajuši* ‘būtų kūlėją pasamdę’, *eßam pawargusch = esam pavarguši* ‘esame pavargę’, *bija [...] iämegusch = bija [...] iemiguši* ‘buvo įmigę’.

Rasta vienintelė atributo funkcijas atliekanti dalyvinė forma – prt. praes. act. instr. sg. *ar werdamo leppili* ‘(su) verdamuoju šaukštu’.

Prieveiksmiai. Dalis prieveiksmių pavartoti įprastai: *apkarti* (Plāķis 1927: 47 *apkārt*) ‘aplink’, *bischki = bišķi*, la. tarm. *bišķi, bišķiņ* ‘truputi’, *zitadi = citādi* ‘kitaip’, *labi* ‘gerai’, *wacker* ‘vakar’, *scho rit = šuorit*, la. b. k. *šorit* ‘šįryt’ ir kt.

Užfiksuota tarminių, Kuržemei būdingų leksemų ir jų formų: *ne magg = nemağ*, la. b. k. *nemaz* ‘nėmaž’, *nu* ‘dabar’³², *gana* ‘gana’, *dikti* ‘smarkiai’ < vo. *dicht*, la. b. k. *ļoti, stipri, aukschum = augšum*, la. b. k. *augšā* ‘aukštai’ (ME I 218).

Kortelėje galima rasti prieveiksmių („įpatnėjus veidojumas“ – Plāķis 1927: 38), kuriuos kuršininkai sudarė savitai: *sāmui = zemui* ‘žemai’ (žr. „Leksikos ypatybės“). Prieveiksmio *daug / daudz* formos kortelės sakiniuose įvairuoja (EH I 310): *pardaug* ‘per daug’, *wiþu daugumu* ‘daugiausiai’, bet *kadauds = kā daudz* ‘kiek’ (žr. „Leksikos ypatybės“). Kuršininkų kalboje prieveiksmio *daug* laipsnių formose nėra latviams įprastos leksemos *vairāk, visvairāk*, čia, kaip ir būdvardžiuose, vartojamos analitinės formos su *juo* ir *visu*. J. Plakis laiko latviška ir prieveiksmio formą *ciek* ‘kiek’ (Plāķis 1927: 38; ME I 392 tik iš raštų).

Esama iš lietuvių nužiūrėtų prieveiksmių ir jų konstrukcijų (žr. „Leksikos ypatybės“). Vieną kartą pasitaikė germanizmas *fasti*, kurį reikėtų laikyti atsitiktiniu, neradus atitiktens žodžių junginiui *fest am schlafen* ‘giliai, kietai miegoti’, nors kuršininkų kalboje *ciets* su žodžiu *miegs* yra vartojamas iki šiol.

Prielinksnų vartoseną tik iš dalies sutampa su dabartine latvių kalba ar tradicine vartoseną tarmėse: *ar sirgu = ar zirgu* ‘su arkliu’; *bi ßales = be sāles*, la. b. k. *bez sāls* ‘be druskos’; *pi tas sewos = pi tas siewas*, la. b. k. *pie tās sievas* ‘pas (tą) moterį’; *pi smerritshes = pi smerče(s)*, la. b. k. *līdz nāvei*, ‘iki mirties, mirtinai’; *ar tewi (= ar tevi)* ‘su tavim’, *par [...] mati = par māti*, la. b. k. *mātei* ‘motinai’; *par mani*, la. b. k. *man* ‘man’ ir kt. Ryškiausias pastebimas skirtumas – jau minėtas prielinksnio *is / iš* (la. tarm. *iz*) vartojimas inesyvo funkcija: *is muþu darza = is mūsu darza*, la. b. k. *mūsu dārzā* ir pan. Tai gali būti kontaminuota forma: plg. la. tarm. *iekš krāsns = krāsni* ir la. *iz* (su gen. ME I 712), galima ir lietuvių iš

³² Betontes nu ‘jetzt’ – ME II 752, 753.

įtaka. Esama ir daugiau skirtybių: latvių *aiz* ‘už’ kuršininkų monoftongizuojamas su strumpėjusiu $a < \bar{a}z$ (*as namma = az nama*, la. b. k. *aiz nama*)³³; prielinksnis *uz* su ac. atlieka inesyvo funkciją (*ir [...] uβ to lauku*, la. b. k. *uz tā lauka, laukā*. pžd. ‘ant lauko’, t. y. ‘lauke’; *us to murenns*, la. b. k. *uz tā mūrena* ‘ant mūrelio, akmeninės tvorelės’; *us manna galdu*, la. b. k. *uz mana galda* ‘ant mano stalo’); prielinksnis *pic* < *pēc* greičiausiai dėl vokiečių kalbos įtakos vartojamas judėjimo kryptiai nusakyti (*pits maju iāt = pic māju iet*, la. b. k. *majās iet*) (Endzelīns 1951: 677). Skirtingai negu dabartinėje latvių kalboje, prielinksniai vartojami su įvairiais daugiskaitos linksniais: *pits maju = pic māju* (gen. pl.), la. b. k. *mājās* greta ac. sg. *uz māju*; *priāksch schiēscho niedelio miērres = priekš šešu nedēļu miris* (gen. pl.), *pi muβu* (= *pi mūsu*, la. b. k. *pie mums*), *uz mumis* (ac. pl.) (plačiau Plāķis 1927: 40; Ivanickaja, Kiseliūnaitė 2015: 217). Vienintelis atvejis, kai daugiskaita prielinksnis pavartotas su instrumentaliu (dabartinėje kalboje vienaskaitoje su akuzatyvu), yra *gar auβim* (vo. ac. *um die Ohren*)³⁴.

LEKSIKOS YPATYBĖS

Dauguma teksto žodžių pažįstami latvių bendrinėje kalboje arba tarmėse. Atskirai verta pastebėti keletą įdomesnių Kuržemės tarmėms būdingos leksikos pavyzdžių: archajiškų žodžių formų, tikrųjų ir semantinių dialektizmų, vakarinėms latvių tarmėms būdingų germanizmų. Tai šiose tarmėse vartojamos ar fiksuojamos leksemos: *magg* (= *mağ*), la. b. k. *maz* ‘mažai’ (ME II 548); *par didžu = par dižu*, la. b. k. *par lielu* ‘per didelis’, *jodisch = juo dižs*, la. b. k. *lielāks* ‘didesnis’ (ME I 475)³⁵; *dikti*, la. b. k. *ļoti, stipri, skaļi* ‘smarkiai, garsiai’ (ME I 466); *dranas = drānas*, la. b. k. *drēbes* ‘drabužiai’ (ME I 494 *drāna = drēbes* bibl. u. in Kurl. ‘Kleider’); *kiozi = ķuoci*, nom. *ķuocis* iš vo. dial. *kō(t)z* ‘Korb’ ‘krepšys’ (ME II 393; plg. lie. žem. *kiōcis* ‘krežis, krepšys’); *uz murenns = mūrena / mūrenes* ‘ant tvorelės’ (*muris, murenieks* – Plāķis 1927: 68) < vo. tarm. *mur*.

Iš deminutyvinių priesagų vedinių kortelėje užfiksuoti: *el > il* (*waikili*, ‘vaikeli’, *stukkila* ‘gabalėlio’), kurie vartojami deminutyvine reikšme be menkinamojo atspalvio, kaip ir būdinga Kuržemės tarmėms (Markus-Narvila 2011: 98); nors pasitaikę pavyzdžiai yra lituanizmai, tačiau kuršininkų kalboje apstu ir autentiškų priesagos *el > il* vedinių (*puišilis* ‘vaikinukas’, *laivilis* ‘laivelis’, *ruoķile*

³³ Priešdėlis *āz-* ir prielinksnis *az* (Plāķis 1927: 39, ME I 233).

³⁴ *gar ausīm duot* ‘einen um die Ohren krauen’ (ME I 601).

³⁵ Kuršių nerijos kuršininkų kalboje žodis *liels* nepažįstamas, leksema *dižs*, *-a* atėjo iš Kuržemės (Abele 1928: 142).

‘rankelė’ ir kt. – Plāķis 1927: 14). Kita kuršininkų mėgstama deminutyvinė priesaga yra *en*, skirtingai negu latvių bendrinėje kalboje, su trumpuoju balsiu (Plāķis 1927: 19): *ar abolennis* = *ar ābuolenis* ‘su obuoliais’; *awennu* = *aveņu* ‘avelių, ėriukų’ (iš tarm. *ave*, la. b. k. *aita* ‘avis’), *puđnenni* = *putneni* ‘paukšteliai’; *uz murennis* = *mūrena* / *mūrenes* ‘ant tvorelės’.

Patebėtinai kuršininkų polinkis abstraktų daryboje (iš ypatybės kilusios būsenos, rezultato ir kt. reikšmėmis) vartoti priesagą *-ums*: *slapumu* = *slāpumu*, la. b. k. *slāpes* ‘troškulys’, plg. *situms*, la. b. k. *sitiens* ‘smūgis’; *nuorunajums*, la. b. k. *noruna* ‘susitarimas’ (Plāķis 1927: 19, 69) ir kt. Atrodo, šis darybos formantas pasitarnavo sudarytirieveiksmio *daug* aukščiausio laipsnio formai *wißu daugumu* ‘daugiausiai’.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į jau minėtą savitąrieveiksmių darybą, kuri iš dalies panaši į Kuržemės tarmių: *aukschum* = *augšum*, la. b. k. *augšā* ‘aukštai’ (Paula 1926: 56); *sāmui* = *zemui*, la. b. k. *apakšā* ‘žemai, apačioje’ (plg. *viērsuōj* Paula, ten pat) greta *apakscha* = *apakšā* ‘t. p.’. Jau kitų tyrėjų pastebėta, kad kuršininkai reikšme ‘labai’ vartoja įvairias leksemas: *dikti*, *tā*, *tā daug*, *par daug* ir nepažįsta latviško *ļoti* (Plāķis 1927: 38); kortelėje vokiečių *sehr* ‘labai’ atliepia *pardaug* = *par daug*, *taddi diži* = *tādi diži*. Vokiečiųrieveiksmis *to(d)t* ‘mirtinai’ čia išverstas prielinksnine konstrukcija *pi smerritshes* = *pi smerča* plg. la. b. k. *līdz nāvei*.

Semantikos požymiai rodo, kad kai kurių žodžių reikšmės mažiau diferencijuotos, tačiau šiuo atveju tai nebūtinai pačios kalbos ypatybė, o greičiau vertėjo pasirinkimas: pavyzdžiui, vo. *erzehlen* ‘pasakoti’ dabartinių kuršininkų kalboje atliepiamas *rākuot* (la. b. k. *stāstīt*), kortelėje *paßaziga* = *pasacija* (la. b. k. *pasacīja*); taip pat ne visai aišku, ar žodis *pasakas* (vo. *Geschichte*) pavartotas stilistiškai neutraliai, ar norėta suteikti menkinamąjį atspalvį ‘netikras, išgalvotas pasakojimas’. Nors kuršininkai turi žodį *tupeti* ‘tupėti’ (Plāķis 1927: 86), greičiausiai dėl vokiško originalo įtakos čia apie paukščius sakoma *βiāž* = *sēž* ‘sėdi’. Tačiau esama ir neabejotinai kuršininkų kalbai priskirtinų reikšmių skirtumų, fiksuojamų įvairiuose šaltiniuose iki mūsų dienų, kaip antai: *iājajīß* = *iejājīs* ‘gefahren’ ‘įvažiuavęs’ (*jāti* la. *braukt*, ‘važiuoti’ – Plāķis 1927: 60), *nammus* = *namus*, la. b. k. *māja* ‘namas’³⁶.

Kortelės sakinių leksikoje matome nemažą lietuvių kalbos, ypač kaimyninių tarmių, įtaką. Perimamos ir lietuviškos, ir per lietuvių kalbą iš kitų kalbų atėjusios leksemos, jos įvairiai fonetiškai ir morfologiškai adaptuojamos:

graiti = *greiti* < lie. *greitai*, la. b. k. *ātri*

³⁶ Kuršininkų kalboje žodis *māja* vienaskaita vartojamas dažniausiai suprieveiksmėjusia lokatyvo forma *mā(jā)* ‘namie, namo’ arba daugiskaita *mājās* ‘namie’. Reikšme ‘namas, troba, pastatas’ vartojamas *nams*.

kiauschis = *ķauš'us* < lie. *kiaušis*, la. b. k. *ola*
waikili = *vaikilis* < lie. *vaikelis*, la. b. k. *bērniņš*
pradda = *prada*, inf. *pradēt* < lie. *pradēti*, la. b. k. *sākt*
wis praddim < lie. tarm. *pradēm* 'nuolat', la. b. k. *vienmēr*
dewilika < lie. *dvylika*, la. b. k. *divpadsmit*
miels < *mielas* (Plāķis 1927: 68 – *mīļš*), la. b. k. *mīļš*
schischi = *šiš(i)* < lie. tarm. *šiš 'čia'*, la. b. k. *te, še*
tujau < žem. *tujau* 'tuoju', la. b. k. *tūlīt*
dar < lie. *dar*, la. b. k. *vēl*
arba < lie. *arba* (Plāķis 1927: 41 –*va*), la. b. k. *vai*.

Žodis *pradēt* 'pradėti' kuršininkų kalboje prisitaikęs prie mišriojo tipo asmenuotės: *pradēt, prada, pradija* (Kiseliūnaitė 1998: 128).

Kai kurios „lietuviškai“ atrodančios leksikos ypatybės kitų tyrėjų gal ir ne visada pagrįstai priskirtos skoliniams, pavyzdžiui, *lāts* = *lec* 'skraido, lakioja', la. b. k. *lido* buvo vartojamas Kuržemės tarmėse (ME II 458). Tradiciškai lituanizmas priskiriami žodžiai gali būti kuronizmai, pavyzdžiui, *puiki* 'puikūs, gražūs', kuris paplitęs lietuvių žemaičių plote, pažįstamas ir Kuršo tarmėse (ME 3: 403).

Slavizmai į kuršininkų kalbą atėjo daugiausia per lietuvių šnekamąją ir religinę kalbą. Senų, dar iš Kuršo atneštų (*baznīca, cil(v)ēks* ir pan.), yra tik vienas kitas, Wenkerio kortelėje prie jų skirtinas *doamajo* = *duomaju*, la. b. k. *domāt* 'galvoti'. Daugiau pasitaikė slavizmų, atsiradusių per lietuvių kalbą³⁷: *pakajings* = *pakajings* < hibr. *pakajingas* 'ramus', la. b. k. *mierīgs; czijsti* = *čisti* < lie. sl. *čystaī*, la. b. k. *tīri* 'švariai'; *smerritshes* = *smerča / smertes* < lie. sl. *smērtis*, la. b. k. *nāve* 'mirtis'; *būddelki* = *budelki* (*budiļķę* 'butelė' Plāķis 1927: 51) < lie. sl. *butēlka* 'butelis'; *budawati* = *budavati* < lie. sl. *budavóti* 'statyti', la. b. k. *celt, būvēt; bedschān* = *bezdžāne* < lie. *beždžionė / beždžionė* < brus. *абязьяна*, la. b. k. *pertiķis*.

Per lietuvių tarmes bus atėję ir kai kurie **germanizmai**: *stukkila* (= *stuķeļa*, plg. vak. žem. *stukēlis* 'gabaliukas' < vo. dial. *stuk; būri* 'būrai, valstiečiai' < vo. dial. *buhr; slekti*, plg. lie. tarm. *šlėktas* < vo. *schlecht*, la. b. k. *slikts* 'blogas' (Plāķis 1927: 81); *wurschzu* (= *vuršķu*, nom. *vuršķis*) < lie. tarm. *vurškis / vurštas* < vo. *Wurst*, plg. la. b. k. *desa* 'dešra'; *pastellajusch* = *pastelajuši* < lie. tarm. *steliuoti* 'kviesti', vo. *stellen; ar bārschtu* 'su šepėčiu' (*bērštas* la. *birste, sukas* – Plāķis 1927: 50) < lie. tarm. *bērštas* < vo. *Bürste* 'šepetys, šukos'. Įdomus žodis ac. sg. *drāschali* = **drēšel(i)s* < vo. *Drescher* 'kūlėjas', neužfiksuotas kuršininkų žodynuose, o vo. *dreschen* verčiamas *kulte* 'kulti' (Pietsch 1991: 88). Kuršininkų leksiką, susijusią su žemės ūkiu, daugiau veikė lietuvių, o ne vokiečių kalba, ir

³⁷ Plačiau žr. Hinze 1993.

sunku pasakyti, ar žodis *drešelis kuršininkams apskritai buvo pažįstamas. Nepavyko aptikti jo ir Prūsijos lietuvių kalbos šaltiniuose, tačiau fonetiškai jis atrodo kaip lietuvių kalboje adaptuotas germanizmas, plg. *skrybėlė* < vo. tarm. *skriver* ir pan.

Esama ir daugiau žodžių vartosenos niuansų, kurie skatina galvoti apie lietuvių ir kuršininkų kalbų sąveiką: žodis *vel* = *vėl* kortelės sakiniuose vartojamas ne latviška reikšme 'dar', bet kaip lietuvių *vėl*; *lauku* < žem. *laūku*, plg. la. b. k. *laukā, ārā* 'lauke, laukan' (*lauku* J. Plakis priskyrė prie ypatingų kuršininkų vėdinių (Plāķis 1927: 38), tačiau jam galėjo būti nepažįstamas žemaičių žodis); *satirpis*³⁸, la. b. k. *izkūsis* 'ištirpęs'; *scha* = *šā*, vo. *sonst*, plg. lie. jungt. *šiaip* 'priešingu atveju, antraip, kitaip'; Gali būti, kad ir jungtuko *ir* vartojimas greta *un(d)* (*bi βales ir bi pipparu* = *be sāles ir be piparu* 'be druskos ir be pipirų') yra lietuvių kalbos įtaka, nors latvių tarmėse jis taip pat fiksuojamas (ME I 708).

Tiesiai iš vokiečių kalbos atėjusios leksikos šiame tekste palyginti nedaug: *und* < vo. *und* 'ir', *ganz* < vo. *ganz* 'gerokai, visai', *fasti* < vo. *fest* 'tvirtas, kietas', kituose kuršininkų šaltiniuose vartojamas la. *ciets, -a* > adv. *cieti*; *lepilē* 'šaukštas' iš vo. *Löffel*, plg. la. b. k. *karote* 'šaukštas'; *brunaisch* = *brūnais* 'rudasis', pastarasis gali būti atsineštas dar iš Kuršo (ME I 341). Prie jų galbūt skirtinas ir *koki* 'pyragai', plg. la. tarm. *koka* < vo. tarm. *koke* (ME II, 342).

Kalbant apie leksikos vartojimą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad šie tekstai yra vertimas, taigi taikyti visų leksikos vartojimo „keistenybių“ to meto kuršininkų bendruomenei neturėtume. Akivaizdu, kad dažnai vertėjas laikėsi ne tik vokiškos sakinio struktūros, bet ir pažodinio leksemų vertimo, ne visada parinkdamas autentišką semantinę atitikmenį. Taip tekste atsirado semantinių kalkių tiek laisvuose junginiuose, tiek frazeologijoje. Ypač į akis krenta artroidinė įvardžių *tas, ta* ir *viens, -a* vartoseną: *wieno bischki* = *vienu biški* 'ein Bischen'; *wintsch iād tos kiauschis* = *viņš ēd tuos ķiaušus*, plg. *er ißt die Eier*; *tas kajās man pardaug βap* = *tās kājas man pardaug sāp*, plg. *die Füße thun mir sehr weh*; *ta ugni bi par karsta, tiā koki ir [...]* *sadaguschi* = *ta ugne bi(ja) par karsta, tie kuoki ir [...]* *sadeguši*, plg. *das Feuer war zu stark / heiß, die Kuchen sind [...]* *gebrannt*; *Muβu kalni nau taddi diži tiā juβu daug jo diži* = *mūsu kalni nav tādi diži, tie jūsu daug juo diži*, plg. *Unsere Berge sind nicht sehr hoch, die euren sind viel höher* ir kt.

Pažodžiui verčiami kai kurie vokiečių kalbos žodžių junginiai: *rein machen: czijsti pataisit* = *čisti pataisit* 'išvalyti'; *fertig nāhen: gatawas schuti* = *gatavas šūti* 'pasiūti'; *recht von ihnen: labi no winga* = *labi nuo viņu* 'jie gerai padarė, pasielgė'. Panašiai elgiamasi ir pastoviųjų vokiškų junginių atveju: *wieviel: kadauds* = *kā daudz* 'kiek', *haben Durst* (žr. toliau).

³⁸ *tirpt* 'zerfließen, schmelzen' iš literatūros (ME 4: 197), dar žr. Endzelīns 1931: 575.

Ne visada atidžiai paisoma žodžių reikšmių. Pavyzdžiui, vo. *durch's Eis gebrochen* verčiama *is leddus iäkritis = is ledus iekritis* 'į ledą įkritis, po ledu įkritis, įlūžęs', nors kuršininkų kalboje vartojamas žodis *ielūzt* 'įlūžti'.

Esama ir vertimo nesusipratimų. Pavyzdžiui, vo. *durchgelaufen* (apie kojas), matyt, buvo vertėjo nesuprastas ('vaikstant pratrinti, sužeisti') ir išverstas *parsiskrejis = parsiskrējis*, todėl iškreipta visa sakinio mintis. Panašiai ir sakinyje *Es hört gleich auf zu schneien* vertėjui sukėlė keblumų junginys *es hört [...] auf* 'nustos, baigsis, liausis (snigti)' ir išversta priešingai: *wel jau pradda snikti = vėl jau prada snigti* 'vėl jau pradeda snigti'.

Įdomu pasekti veiksmažodžio *tureti* vartoseną. Kuršininkų kalboje jis įprastai vartojamas kaip lietuvių *turėti*, vo. *haben*. Tokia reikšmė nėra retenybė ir vakarinėse latvių tarmėse (Ozola 2007: 396–398). Atrodo, kad vokiečių veiksmažodžiui (*ihr dürft (nicht)* kuršininkų kalboje sunku rasti atitikmenį (plg. la. b. k. (*ne*)*driksat*), vokiečių *dürfen* verčiamas *varēt* 'galėti' (Pietsch 1991), šiame tekste – (*ne*)*tureti* '(ne)turėti'. Be to, kad veiksmažodžiu *tureti* verčiamasi ten, kur gramatiškai latvių kalboje vartojamas debityvas, t. y. atitinka vokiečių modalinius *müssen, sollen* (žr. „Morfologinės ypatybės“), jis modaline reikšme tarnauja ir tikslo raiškai *kad tas piāns graiti saswirti turr = kad tas piens greiti sas(i)virti tur* 'kad (tas) pienas greičiau užvirtų'. Veiksmažodis *tureti* pavartotas ir būsenai nusakyti: *turram slapumu = turam slāpumu* (pžd. 'turime troškulį'); nors J. Plakis fiksuoja veiksmažodį *slāpti* (Plākis 1927: 81), tačiau dabartinė kuršininkų karta dažniau vartoja būtent analitinę konstrukciją, o *slāpti* 'trokšti' pasitaiko situacijose, kur kalbama apie žuvis '*zuves slāpst*'. Be visų šių atvejų, veiksmažodis *tureti* jungties vaidmenį atlieka sudurtinėse atliktinėse formose, kurios laikytinos kalke iš vokiečių kalbos (žr. „Morfologinės ypatybės“).

Kai kurie perkeltinėmis reikšmėmis pavartoti vokiški žodžiai verčiami pažodžiui (pvz.: *Das war recht von ihnen*), tačiau esama ir tokių atvejų, kai vertėjas perteikia reikšmę natūraliau: *Augenblickchen: biški* 'trumpai, truputį, akimirksnį'.

Kartais ne visai aišku, ar pasitaikę sutapimai su vokiečių kalbos konstrukcijomis yra šio vertėjo, ar visos kuršininkų bendruomenės kalbos ypatybė, ar vokiečių kalbos poveikis latvių kalbai. Pavyzdžiui, frazeologinė žodžio *stāvēt* reikšmė 'sutarti, sugyventi' vartoseną (*es thāte besser um ihn stehen: but stawejis ar winga labi = būtu stāvejis ar viņa (viņu) labi*): plg. vo. *stehen mit [...]* 'sugyventi, sutarti' ir *ar vieniem radiem saietas, ar citiem – stāv naidā* (EH II 574). Kai kada, regis, netgi persistengta, nes vokiškas originalas „neprašo“ žodžio *stāvēt* (*sei so gut*): *stawe tads laps = stāvi (esi) tāds labs* 'būk toks geras'. Vokiečių kalbos įtaka frazeologijai taip pat nevienareikšmiškai vertintina. Pavyzdyje *ihr dürft nicht solche Kindereien treiben!*: *ius ne turret taddus niākus ziti = jūs neturat tādus niekus dzīti* 'niekus, kvailai kalbėti' žodžio *dzīt* vartoseną artima latvių frazeologijai,

plg. la. b. k. *jokus dzīt* 'juokauti', tačiau vokiško *Kindereien* vertėjas pažodžiui neperteikė, bet rado atitikmenį *niekus*.

SINTAKSĖS YPATYBĖS

Kortelės teksto sintaksės ypatybes įvertinti sunku ne tik dėl to, kad kuršininkų sintaksė mažai tirta, bet ir dėl to, kad šaltinyje trumpi sakiniai buvo verčiami iš vokiečių kalbos, ir toli gražu ne kiekvienas kalbos vartotojas geba ar supranta, kaip persakyti svetimoms kalbos mintį savomis, įprastomis sintaksinėmis priemonėmis. Vertimui buvo pasinaudota tik vieno pateikėjo informacija, todėl ne kiekvieną čia esantį neįprastą sintaksės reiškinį reikėtų vertinti kaip autentišką visos bendruomenės kalbos ypatybę.

Kita vertus, XIX a. antroje pusėje visoje Vokietijoje buvo pereita prie dėstomosios vokiečių kalbos, kuršininkai buvo mokomi iš vokiškų vadovėlių ir kitų knygų, todėl tikėtina, kad kai kurios vokiečių kalbos sintaksės ypatybės jau tuo metu buvo prisiskverbios ir į jų šnekamąją kalbą. Nepretenduoju į galutinius vertinimus ar išsamų tyrimą, čia bus pastebėta keletas ryškesnių šio teksto sintaksės ypatumų.

Sakinio konstravimas. Daugelis verčiamų sakinių savo konstrukcija mažai skiriasi nuo vokiškojo originalo, t. y. laikomasi ir vientisinio, ir sudėtinio sakinio vokiškos tvarkos.

Labiausiai į akis krenta vokiška tarinio vietos taisyklė, kuri akivaizdi perskaičius vos keletą sakinių, tačiau ypač pastebima ten, kur ji pažeidžia natūralią savos kalbos loginę tvarką: *Was sitzen da für Vögelchen oben auf dem Mäuerchen? kas βiāž ti par pudnenni aukschum us to murennis = Kas sėž tie par putneni aukšum uz to (tā?) muren(e)s?*, plg. la. b. k. *kas par putniņiem sēž tur augšā uz mūrīša?*, lie. *kas per paukšteliai tupi ten aukštai ant mūrelio?* Šiuo atveju *kas par putnenni* yra nedalomas veiksnys, kuris vertime išskirtas tarinio ir aplinkybės.

Vientisiniuose sakiniuose, sudarytuose su sudurtinėmis formomis, jungtis ir vardinė tarinio dalis „klauso“ vokiečių kalbos taisyklių³⁹: 15. *eβi pakagings bijis = esi pakajings bijis* (panašiai 5, 28, 32, 33, 40); netgi tais atvejais, kai vokiečių sudurtinė forma išverčiama vientisine, vis tiek tarinys išlieka sakinio gale: *Wem hat er die neue Geschichte erzählt?: Kam wintsch tas jaunas paβakes paβaziga?*, la. *Kam viņš tās jaunas pasakas (pa)sacīja?*

Sudėtinuose prijungiamuosiuose sakiniuose tarinys beveik visais atvejais paliekamas šalutinio sakinio gale (3, 9, 16, 17). Tokiuose sakiniuose trikdė ir

---

³⁹ Čia ir toliau pateikiami sakinių numeriai, pagal juos galima rasti pavyzdžius priede.

tai, kad šalutinis sakinytis prijungiamas be jungtuko: [...] *sag Deiner Schwester, sie sollte [...] nähren: [...] saki tava mašai, wingai turr [...] schuti = saki tava māsai, viņai (viņa) tur [...] šūti; ich glaube, ich habe sie durchgelaufen: es doamajo es eβu par daug parsiskrejis = es domāju, es esu par daug parsiskrējis.*

Sujungiamieji ir mišriojo tipo sudėtiniai sakiniai taip pat žodis žodin atkar-toja vokiško sakinio tvarką (4, 6, 14, 20, 31).

Pasitaikė ir jungtukų įterpimo atvejų: 20. [...] *sie haben es aber selbst gethan: winga ale paschi darriē = viņa (viņi) ale paši darija.*

Tai, kad daugeliu atvejų sakinio žodžių tvarka nėra natūrali, rodo ir sakinių vertimas į dabartinę latvių kalbą (žr. priedą, vertė Liene Markus-Narvila), kur žodžių tvarka dažnai kitokia.

Vokiečių kalbos **prielinksninės konstrukcijos** taip pat paveikė verčiamų sakinių junginius. Tokiu poveikiu galima laikyti tuos atvejus, kur prielinksni-nių konstrukcijų atitikmenys baltų kalbose, ypač latvių, yra kitokie: *gar auβim* = la. b. k. *pa ausīm, für mich: par manni = par mani*, la. tarm. *priekš manis*, la. b. k. *man; für eure Mutter: par sawa mati = par sava māti*, la. b. k. *savai mātei*; jau minėta prielinksnio *pic* vartosena: *pits maju = pic māju* (la. b. k. *majās*).

Dar viena kliūtis vertėjui buvo **neiginiai**, kurie vokiečių kalboje reiškiami dalelytėmis *nicht* ir *kein*, o baltų kalbose būtini veiksmažodžio priešdėlyje. Kor-telėje iš trijų atvejų du išversti pagal savas taisykles, o viename sakinyje neigi-nio priešdėlio veiksmažodyje trūksta: *habt ihr kein Stückchen [...]: wa jus neturrat newiena stukkila = va jūs neturat neviena stukiļa; Hund thut Dir nichts: suns tewi niēka nedarres = suns tevi nieka nedaris; bet: *Ich will es auch nicht mehr wieder thun!:* *Es gribbu ne magg to darette = Es (ne)gribu ne maģ to darit.**

Galima konstatuoti, kad vokiečių sintaksė gerokai sukaustė natūralią baltų kalbų sakinio tėkmę ir sakinių, išverstų laisvesne tvarka, su savais gramatiniais atitikmenimis, kortelėje rasime vos vieną kitą:

12. *Wo gehst Du hin? Sollen wir mit Dir gehn? Kur tu iētti wa meβ ar tewi eβam? = Kur tu ieti, va mes ar tevi iesam? (nesilaikoma vokiškos tarinio vietos).*

29. *Unsere Berge sind nicht sehr hoch, die euren sind viel höher: Muβu kalni nau taddi diži tiā juβu daug jo diži = Mūsu kalni nav tādi diži, tie jūsu daug juo diži (nekartojama tarinio jungtis).*

30. [...] *wieviel Brod wollt ihr haben?: kadauds maifes jus gribat = kā daudz maizes jūs gribat? (neverčiamas žodis *haben*).*

7. *ohne Salz und Pfeffer: bi βales ir bi pipparu = be sales ir be piparu* (kartoja-mas prielinksnis).

Natūralesnių vertimų randame tais atvejais, kai vokiečių ir baltų kalbų gra-matinė raška visiškai skiriasi: 18. *Hättest Du ihn gekannt!:* *Kad tu winga but pa-sinnis = kad tu viņa (viņu) būt(u) pazinis*. Panašiai „sukamasi iš padėties“, kai vokiečių beasmenis sakinytis keičiamas asmeniniu: 22. *Man muß laut schreien: eβ*

turru dikti saukti = es turu dikti saukti. Atrodo, kad vertėjas bus „supaprastinęs“ ir vokišką konstrukciją *liegen geblieben* sakinyje: 25. *Der Schnee ist [...] bei uns liegen geblieben = Tas sniäks ir [...] pi mußu pulätzis = Tas sniegs ir [...] pi mūsu palicis*. Ne visai aišku, kodėl 38-ame sakinyje vienas iš vienuolikos tarinių pakeistas tikslo aplinkybe: *sind [...] draußen auf dem Felde und mähen / hauen: Tä lauži ir schoadinni wißu lauku uß to lauku pliauti = Tie lauži ir šuodien visi lauku uz to lauku pliauti*.

Taigi, sintaksė bus bene labiausiai nuo metodo pasirinkimo nukentėjęs kuršininkų teksto kalbos sluoksnis, tačiau tik išsamesnė kitų šaltinių, o ypač garso įrašų kalbos analizė galėtų atsakyti, kaip kasdienė kuršininkų kalba iš tikrųjų buvo paveikta dvikalbystės.

IŠVADOS

Wenkerio atlaso kortelė Nr. 30084 yra vertingas rašytinis kuršininkų kalbos dokumentas. Per ją kuršininkų kalba pateko į didelį Europos lingvistikos projektą. Kortelėje kalba dokumentuota pagal galimybes gerai, kūrybiškai pritaikant vokiškus ir lietuviškus rašmenis rašto neturintčiai kalbai. Išstudijavus rašybos principus ir atlikus lingvistinę teksto analizę, galima konstatuoti, kad Nidos kortelė surašyta kruopščiai, jos lingvistinė informacija daugeliu atvejų atspindi autentišką savo meto kalbą. Lyginimas su profesionalių lingvistų atliktais kuršininkų kalbos tyrimais (A. Bezenbergerio ir J. Plakio) parodė, kad XIX a. antroje pusėje kuršininkų kalba latvių dialektologijos požiūriu dar buvo sistemingas geolektas, liudijantis nevienalytį tarminį pagrindą. Kortelėje atsispindi ir kalbų sąveika Kuršių nerijoje.

Fonetikoje matomos senosios Kuršo tarmių ypatybės bei sąveikos su kaimyninėmis lietuvių tarmėmis rezultatai morfonologijoje (fonetiniai pakitimai tam tikrose morfemose), bet palyginti nežymi vokiečių kalbos įtaka (pavyzdžiui, dar matomi latviški priebalsio *l* palatalizacijos skirtumai, neįsibėgėjęs galūnių redukcijos procesas). Morfologijoje taip pat esama archajiško Kuršo tarmių palikimo (palyginti aiškios deklinacijos paradigmos, išlikusios senos daiktavardžių linksnių ir būdvardžių laipsnių formos, dar nesulietuvintos tariamosios nuosakos formos, paliudyta veiksmažodžio būtojo laiko *ē-* kamieno formų, prielinksniai vartojami su įvairiais daugiskaitos linksniais); tuo pat metu pastebėtinai lietuvių kalbos poveikis (įvardžių galūnės, veiksmažodžio *tureti* + inf. vartojimas ir kt.) ir prasidedanti vokiečių kalbos įtaka, kuri pasireiškia prielinksnių junginių ir sudurtinių veiksmažodžio formų vartosenoje. Tačiau ne visais atvejais vokiečių kalbos poveikis laikytinas tarmės ypatybe – pavyzdžiui, artroidinio įvardžių *tas, ta* arba veiksmažodžio *tureti* vartojimas sudurtinėse formose

vertintinas kaip vertimo trūkumas. Leksikoje greta senų Kuržemės žodžių ir dar-
 rybos būdų konstatuotina ryški lietuvių kalbos įtaka, ypač kaimyninių žemai-
 čių tarmių, iš kurių kuršininkai perėmė ne tik lietuviškos, bet ir vokiškos bei
 slaviškos kilmės leksemų, o kai kurie bendri baltų žodžiai pradėti vartoti lietu-
 viškomis reikšmėmis. Tiesioginė vokiečių kalbos įtaka leksikai ne visais atve-
 jais laikytina autentišku kuršininkų kalbos bruožu, nes kai kurių žodžių ar jų
 reikšmių nepatvirtina vėlesni šaltiniai. Tikėtina, kad dalis leksinių ir semantinių
 germanizmų šiame tekste atsirado dėl pažodinio vertimo. Kai kurios sąsajos su
 vokiečių kalbos atitikmenimis nėra lengvai interpretuojamos, nes panašių reiškinių
 esama ir latvių kalboje. Ypač tai pasakytina apie sintaksę. Didžioji dalis
 išverstų sakinių pažodžiui kartoja vokiško originalo sakinio konstrukciją, ku-
 ri neretai yra svetima baltų kalboms, o kartais daro sakinį sunkiai suprantamą.
 Tačiau esama ir išimčių – surandama įprastų, natūralių sintaksinių atitikmenų,
 laisviau persakoma mintis.

Dėl pasirinkto apklausos metodo (vertimo) būtent vokiečių kalbos poveikis
 kuršininkų kalbai šiame šaltinyje vertintinas atsargiai, nes naudojant šį metodą,
 pažodinis sekimas originalu beveik neišvengiamas.

LITERATŪRA

Åbele Anna 1927: Rucavas izloksne. – *Filologu biedrības raksti* 7, 112–128.

Åbele Anna 1928: Rucavas izloksne. – *Filologu biedrības raksti* 8, 135–144.

Bezenberger Adalbert 1888: *Über die Sprache der preußischen Letten*. Göttingen:
 Vandenhoeck und Ruprecht.

Chronik 2013: *Chronik der Schule zu Nidden*, sud. Gitanas Nausėda, Vilija Gerulai-
 tienė. Vilnius: Petro ofsetas.

Diederichs Victor 1883: Die kurische Nerung und die Kuren in Preussen. – *Ma-
 gazin hrsg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. 17. Bandes 1. Stück. Mitau, 1–97.

EH I–II – Endzelīns Jānis, Hauzenberga-Šturma Edīte. *Papildinājumi un labojumi
 K. Mülenbacha latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Prieiga internetu: www.tezaurs.lv/mev.

Elertas Dainius 2014: XVI a. visuomenės siluetas šiaurinėje Kuršių nerijos dalyje. –
Res humanitariae 15, 17–67.

Endzelīns Jānis 1931 (1979): Par kurseniekiem un viņu valodu. – *Darbu izlase* 3(1).
 Rīga: Zinātne, 571–578.

Endzelīns Jānis 1951: *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Fleischer Jürg, Sommer Florian 2012: Litauische Materialien im Archiv Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas Marburg. – *Archivum Lithuanicum* 14, 417–436.

Hinze Friedhelm 1993: Die slawischen lexikalischen Elemente im Nehrungskurischen Wortschatz, die das Alltagsleben der Nehrungskuren bezeichnen. Versuch einer Systematisierung. – *Contributions to Baltic linguistics. Linguistic and Oriental studies from Poznań*, hgr. von Michał Hasiuk. Monograph supplement series. 2. Poznań: UAM, 43–52.

Ivanickaja Arina 2017: XVIII a. kuršininkų kalbos žodžių rankraštinis registras. – *Res humanitariae* 21, 12–42.

Ivanickaja Arina, Kiseliūnaitė Dalia 2015: Kuršių nerijos kuršininkų tarmės nykimo požymiai: daiktavardžių linksniavimo pokyčiai rašytiniuose paminkluose. – *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 207–227.

Kiseliūnaitė Dalia 2005: Balsių įterpimas Vakarų Lietuvos lietuvių ir latvių (kuršininkų) tarmėse. – *Baltai ir jų giminaičiai. Tiltai*, priedas: *Mokslo darbai* 26, 139–144.

Kiseliūnaitė Dalia 1998: Kai kurie kuršininkų tarmės veiksmažodžių bruožai nuo A. Bezenbergerio iki šių dienų. – *Baltistica* 5, priedas, 127–140.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas), red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

Markus-Narvila Liene 2011: *Rucavas izloksnes vārdnīca: leksikogrāfiskais un leksiskais aspekts*. Promocijas darbs. Liepāja: Liepājas universitāte.

ME I–IV – Mühlenbachs Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, rediģējis, papildinājis, turpinājis Jānis Endzelīns. Rīga, 1923–1932. Elektroninis variants. Prieiga internetu: www.tezaurs.lv/mev.

Mogharbel El Christliebe 1993: *Nehrungskurisch. Dokumentation einer moribunden Sprache*. Frankfurt am Main: Wissenschaftliche Buchhandlung Theo Hector GmbH&Co.

Ozola Ieva 2007: Gramatiskās īpatnības un to pārmaiņas rucavnieku valodā. – *Rucavā, tur Paurupē... Etnogrāfija, folklorā, valoda*. Liepāja: LiePA, 379–400.

Ozola Ieva 2009: Vajadzības modalitāte Lejaskurzemē: par kādu reti dzirdamu konstrukciju. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 13(1). Liepāja: LiePA, 292–297.

Pallas Peter Simon 1786: *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*. Pars Prior. Petropoli, Typis Iohannis Caroli Schnoor, MD CCLXXXVI.

Paula Lizbete 1926: Īvandes izloksne. – *Filologu biedrības raksti* 6, 48–63.

Pietsch Richard 1983: *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Berlin: Camen.

Pietsch Richard 1991: Deutsch-kurisches Wörterbuch. – *Schriftenreihe Nordost-Archiv* 33. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk.

Plāķis Juris 1927: *Kursenieku valoda*. Latvijas Universitātes raksti 16. Rīgā: Valstsapa-
pīru spiestuvē.

Schiller Christiane 2014: Kuronismen im Halleschen sog. Richter-Wörterbuch. – *Res Humanitariae* 15, 105–114.

Schiller Christiane, Kiseliūnaitē Dalia 2015: Ein nehrungskurischer Text im Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas in Marburg. Das Blatt Nidden 30084. – *Archivum Lithuanicum* 17, 443–466.

Šmite Tekla 1928: Sarkanmuižas pagasta izloksne. – *Filologu biedrības raksti* 8, 108–134.

Zemzare Daina 1961: *Latviešu vārdnīcas* (līdz 1900. gadam). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.

Казанскене Ванда 2013: Материалы балтийских языков в словаре Петра Симона Палласа. – *Материалы семнадцатых чтений памяти И. М. Тронского «Индоевропейское языкознание и классическая филология – XVII»*. СПб: Наука.

PRIEDAS

DSA KORTELĖS NR. 30084 TRANSKRIPCIJA 1 PUSĖ¹

1. Siāma lāts βauβas lapas is gaisa apkarti.
Ziemā lec sausas lapas is gaisa apkarti.
Ziemā lec (lido) sausas lapas gaisā apkārt.²
1. Im Winter fliegen die trocknen Blätter durch die Luft herum.
2. Wel jau pradda snikti, tad busu³ gaiβas wel laps.
Vēl jau prada⁴ snigti, tad būs gaisas vēl labs.
Atkal sāk snigt, tad būs laiks atkal labs.
2. Es hört gleich auf zu schneien, dann wird das Wetter wieder besser.
3. Liāts Uoglis isch kraβnis, kad tas piāns graiti saswirti turr.
Liec ogles iš krāsnes, kad tas piens greiti sas(i)virti tur.
Liec ogles iekš krāsns, kad tas piens ātri savārītos.⁵
3. Thu Kohlen in den Ofen, daß die Milch bald an zu kochen fängt.
4. Tas labaisch wetzaisch wiers ir ar sirgu is leddus iākritis ir ista auksta udingi krittis.
Tas labaiš vecaiš vīrs ir ar zirgu is ledus iekritis ir is tā auksta udiņ(a) kritis.
Tas labais vecais vīrs ir ar zirgu iekš ledus (ledū) iekritis (ielūzis) un iekš tā auksta ūdeņa (aukstaja ūdenī) (ie)kritis.
4. Der gute alte Mann ist mit dem Pferde durch's Eis gebrochen und in das kalte Wasser gefallen.
5. Wintsch ir priāksch tshetturri arba schiēscho niedelio miērres.
Viņš ir priekš četuru arba (va) šešu nedīļu miris.

---

¹ Antrosios pusės, užpildytos vokiškai, perrašą žr. Schiller, Kiseliūnaitė 2015.

² Ziemā gaisā lido sausas lapas.

³ 3 a. galūnė *u* yra klaida.

⁴ Vertimo klaida, turi būti 'liausis, baigs'.

⁵ Liec ogles krāsni, lai piens ātrāk sāktu vārīties.

Viņš ir priekš (pirms) četrām vai sešām nedēļām miris.⁶

5. Er ist vor vier oder sechs Wochen gestorben.

6. Ta ugni bi par karsta, tiā koki ir apakscha gauz melli sadaguschi.

Tā ugne bij(a) par karsta, tie kuoki ir apakšā ganc melli sadeguši.

Tā uguns bija par karsta, tie pīragi ir apakšā ganc (ļoti) melli (melni) sadeguši.⁷

6. Das Feuer war zu stark/heiß, die Kuchen sind ja unten ganz schwarz gebrannt.

7. Wintsch iād tos kiauschis wis praddim bi βales ir bi pipparu.

Viņš ēd tos ķauš'us vis pradem be sāles ir be piparu.

Viņš ēd tos ķaušus (olas) vienmēr bez sāls un bez pipariem.

7. Er ißt die Eier immer ohne Salz und Pfeffer.

8. Tas kajas man pardaug βap, es doamajo es eβu par daug parsiskrejis.

Tās kājas man par daug sāp, es domaju, es esu par daug parsiskrējis.

Tās kājas man par daug (daudz) sāp, es domāju, es esu (esmu) par daug (daudz) skrējis.

8. Die Füße thun mir sehr weh, ich glaube, ich habe sie durchgelaufen.

9. Es eβu pi tas sewos bijis und es wingu satsegu und winga satsega, winga gribbeja sawo maita satseta⁸.

Es esu pi tās sievas bijis und es viņu⁹ saciju und viņa sacija, viņa gribēja savo meita(i) saceti.

Es esu (esmu) pie tās sievas (sievietes) bijis un es viņu (viņai) (to) saciju un viņa sacīja, (ka) viņa gribēja savai meitai sacīt.

9. Ich bin bei der Frau gewesen und habe es ihr gesagt, und sie sagte, sie wollte es auch ihrer Tochter sagen.

10. Es gribbu ne magg to darette.

Es gribu ne maģ tuo darette.

Es (ne)gribu nemaģ (nemaz) to darīt.

---

⁶ Viņš ir miris pirms četrām vai sešām nedēļām.

⁷ Uguns bija par karstu, pīragi apakšā ir sadeguši pavisam melni.

⁸ Dēl -ti redukcijās gali būti ne visai tiksliai atstatytas balsis.

⁹ Klaida, greičiausiai dėl redukcijos neteisingai užrašyta dat. galūnė, turi būti *viņai*.

10. Ich will es auch nicht mehr wieder¹⁰ thun!

11. Es sischa tewe tujau ar to werdamo = leppili gar außim, tu bedschān¹¹.

Es sišu tevi tujau ar tuo werdamuo lepili gar ausem (-im?), tu bedžān.

Es sitišu tevi tūlīt ar to vārāmo karoti gar ausīm, tu pērtiķi¹².

11. Ich schlage Dich gleich mit dem Kochlöffel um die Ohren, Du Affe!

12. Kur tu iētti wa meß ar tevi eßam?

Kur tu ieti, va mes ar tevi iesam?

Kur tu ej, vai mēs ar tevi iesam (iesim)?

12. Wo gehst Du hin? Sollen wir mit Dir gehn?

13. Nu ir slekti laiki.

Nu ir slekti laiki.

Nu ir slikti laiki.

13. Es sind schlechte Zeiten.

14. Mana miālaisch waikili, palād¹³ schischi sāmui stawed¹⁴, tas piktas soasis koasch tevi pi smerritshes¹⁵.

Mana mielaiš¹⁶ vaikili, paliec šiši zemuj stāvet, tas piktas zuosis (-es?) kuož tevi pi smer(i)ča.

Mans mīļais bērniņ, paliec te apakšā stāvēt, tās piktas zosis kož tevi līdz nāvei.¹⁷

14. Mein liebes Kind, bleib hier unten stehn, die bösen Gänse beißen Dich todt (dt. zu Tode).

15. Tu eši schoadin wißu daugummu mazigis und eši pakagings bijis, tu warri jo āgirri¹⁸ pits maju iāt kad tā ziti.

---

¹⁰ Kuršininkai vok. k. *nicht mehr wieder* su veiksmažodžiu paprastai atliepia morfologine forma *nibi-* < lie. *nebe-*: *es nibigribu* 'aš nebenoriu', plg. la. b. k. *vairs negribu*.

¹¹ Rankraštyje matyti *ā* (su diakritiku).

¹² Es sitišu tevi ar pavārnicu pa ausīm, tu pērtiķi!

¹³ Greičiausiai klaida, turėtų būti *c*.

¹⁴ Klaida, inf. turi būti *t*.

¹⁵ Subraukyta, atstatyta *s* pagal sistemą *pi* su gen.

¹⁶ Plg. *mīļš*, *-a* (Plāķis 1927: 68).

¹⁷ Mans mīļais bērniņ, paliec te apakšā stāvēt, tās nīknās zosis nokodīs tevi līdz nāvei.

¹⁸ *ā* greičiausiai klaida vietoje *a*.

Tu esi šuodien visu daugumu mācijis und esi pakajings bijis, tu vari jo ag(i) ri pic māju iet ka(d) tie citi.

Tu esi šodien visvairāk mācijies un esi pieklājīgs (mierīgs) bijis, tu vari jo agri (agrāk) mājās iet (ne)kā tie citi.¹⁹

15. Du hast heute am meisten gelernt und bist artig gewesen, Du darßt früher nach Hause gehn als die Andern.

16. Tu dar ne eši par didžu gana wiāno būddelki²⁰ wina isderti, tu turri dar bischki aukti ir jodisch but.

Tu dar nesi par didžu gana vienu budelki vīna izdzerti, tu turi dar bišķi augti ir juo dižs būt.

Tu vēl neesi gana dižs (liels) (vienu) pudeli vīna izdzert, tev vēl bišķi (mazliet) jāaug un lielākam jātop²¹.

16. Du bist noch nicht groß genug, um eine Flasche Wein auszutrinken, Du mußst erst noch ein Ende/etwas wachsen und größer werden.

17. Ei und stawe tads laps und saki tawa mašai, wingai turr tas dranas par sava mati gatavas schuti und ar Bārschtu czijsti pataisit.

Ej und stāvi (esi) tāds labs und saki tava māšai, viņai²² tur tas drānas par sava māti gatavas šūti und ar berštu čisti pataisit.

Ej un stāvi (esi) tāds labs un saki tava (tavai) māšai, viņai tās drānas priekš savas mātes ir gatavas jāuzšuj un ar birsti jāiztīra.²³

17. Geh, sei so gut und sag Deiner Schwester, sie sollte die Kleider für eure Mutter fertig nähen und mit der Bürste rein machen.

18. Kad tu winga but pasinnis buti zitadi nazis und but stavejis ar winga labai²⁴.

Kad tu viņa (viņu) būt(u) pazinis, būt(u) citādi nācis und būtu stāvejis ar viņa (viņu) labi.

Kad tu viņu būtu pazinis, būtu citādi iznācis un būtu stāvējis ar viņu labi.²⁵

¹⁹ Tu esi šodien visvairāk mācijies un esi bijis pieklājīgs (mierīgs), tu vari iet mājās agrāk nekā citi.

²⁰ ū su diakritiku yra užrašinėtojo klaida, nes po to einanti geminata *dd* turi reikšti trumpąjį balsį.

²¹ Tu vēl neesi gana liels, (lai) vienu pudeli vīna izdzertu, tev vēl mazliet jāpieaug.

²² Dat. forma čia neregulari: jeigu reikiamybė reiškiamo su *turret*, vartojamos nom. formas.

²³ Ej un esi tik labs, un saki savai māšai, ka viņai ir apģērbs savai mātei jāuzšuj un jāizbirstē.

²⁴ Rankraštyje raidė *a* išbraukta.

²⁵ Ja tu viņu būtu pazinis, būtu citādāk bijis, (tu) būtu labi ar viņu saticis.

18. Hättest Du ihn gekannt! dann wäre es anders gekommen, und es thäte besser um ihn stehen.

19. Kas turr mane kiozi ar galliu paßadsis?

Kas tur mana ąuoci ar gaļu pazadzis?

Kas ir manu ąoci (grozu) ar gaļu pazadzis?²⁶

19. Wer hat mir meinen Korb mit Fleisch gestohlen?

20. Wintsch darië ta jaunas paßakes paßaziga²⁷ kad wingi butu dräschali pastellajusch, winga ale paschi darrië.

Viņš darija tā, kad viņi būtu drešeli pastelajuši, viņi ale paši darija.

Viņš darija tā, ka viņi būtu külēju pastellējuši (pasūtījuši), bet viņi (to) paši darija.

20 Er that so, als hätten sie ihn zum dreschen bestellt; sie haben es aber selbst gethan.

21. Kam wintsch tas jaunas paßakes paßaziga.

Kam viņš tas jaunas pasakas pasacija?

Kam viņš tās jaunas pasakas pasacīja (stāstīja)?²⁸

21 Wem hat er die neue Geschichte erzählt?

22. Eß turru dikti saukti scha wintsch numis²⁹ neparmanne.

Es turu dikti saukti, šā viņš mumis neparmana.

Es turu (man ir) dikti (skaļi) saukt, citādi viņš mumis (mūs) nesaprot.³⁰

22 Man muß laut schreien, sonst versteht er uns nicht.

23. Meß eßam pa wargusch und turram slapumu.

Mēs esam pavarguš(i) un turam slāpumu.

Mēs esam pavārguši un turam (mums ir) slāpes³¹.

23. Wir sind müde und haben Durst.

---

²⁶ Kurš ir manu gaļas grozu nozadzis?

²⁷ Rankraštyje išbraukta; matyt, per klaidą buvo įrašytas fragmentas iš kito sakinio, žr. toliau.

²⁸ Kuram viņš tās jaunās pasakas stāstīja?

²⁹ Klaida, turi būti *mumis* (Plāķis 1927: 26).

³⁰ Man ir ļoti skaļi jāsauc, citādi viņš mūs nesaprot.

³¹ Mēs esam pavārguši un izslāpuši.

24. Kad mäß wacker wacker pargajem, ta gullejo ta zitti jau gulta und bija fasti iämegusch.

Kad mēs vakar vakar(ā?) pargājam, ta guleja tie (?) citi jau gultā und bija fasti (cieti) iemiguš(i).

Kad mēs vakar vakarā pārgājām, tad tie citi jau gulēja gultā un bija cieti iemiguši.³²

24 Als wir gestern Abend zurück kamen, da lagen die Andern schon zu Bett und waren fest am schlafen.

25. Tas sniāks ir scho nakti pi muβu pulātzis³³ ale scho rit ir wintsch satirpis. Tas sniegs ir šuo nakti pi mūsu palicis, ale šuorīt ir viņš satirpis.

Tas sniegs ir šo nakti pie mūsu (pie mums) palicis, bet šorīt viņš ir satirpis (izkūsis).³⁴

25. Der Schnee ist diese Nacht bei uns liegen geblieben, aber heute Morgen ist er geschmolzen.

26. As muβu namma staw tris puiki abole koaki ar sarkanis abolenis.

Az mūsu nama stāv trīs puiki ābol(ī?)a (-u?) kuoki ar sarkanis ābuolenis.

A(i)z mūsu nama stāv trīs puiki (skaisti) ābolu koki ar sarkanis ābolēnis (ar sarkaniem āboliem).³⁵

26. Hinter unserm Hause stehen drei schöne Apfelbäumchen mit rothen Aepfelchen.

27. Wa jus newaret wieno bischki ufmumis gaidetti tad miās iāβam ar jums.

Vai jūs nevarat (nevarētu?) vienu bišķi uz mumis gaideti, tad mēs iesam ar jums.

Vai jūs nevarat (nevarētu?) bišķi uz mums (mūs) (pa)gaidīt, tad mēs iesim ar jums.

27. Könnt ihr nicht noch ein Augenblickchen auf uns warten, dann gehn wir mit euch.

28. Ius ne turret taddus³⁶ niākus ziti.

---

³² Kad mēs vakar vakarā pārnācām, tad tie citi jau bija gultā un bija cieti iemiguši.

³³ Priešdēlyje greičiausiai korektūros klaida.

³⁴ Sniegs ir šonakt pie mums saglabājies, bet no rīta tas ir nokūsis.

³⁵ Aiz mūsu nama stāv trīs skaistas ābeles ar sarkaniem āboliem.

³⁶ Mažai tikėtina, kad *tāds* būtų su trumpuoju, tačiau du kartus parašyta geminata *dd* (žr. Nr. 29), leidžia spėti, kad gali būti ir ne klaida.

Jūs neturat tādus niekus dzīt.

Jūs nedrīkstat tādus niekus dzīt.

28. Ihr dürft nicht solche Kindereien treiben!

29. Mušu kalni nau taddi diži tiā jušu daug jo diži.

Mūsu kalni nav tādi diži, tie jūsu daug juo diži.

Mūsu kalni nav tādi lieli, tie jūsu (ir) daudz lielāki.

29. Unsere Berge sind nicht sehr hoch, die euren sind viel höher.

30. Ziāk schwarru wurschzu ir kadauds maifes jus gribat.

Ciek svaru (švaru?) wuršķu ir kā daudz maizes jūs gribat?

Cik svaru desas un cik (daudz) maizes jūs gribat?

30. Wieviel Pfund Wurst und wieviel Brod wollt ihr haben?

31. Es neparmanu jumies jus turrat wienu bischki dikti satziti.

Es neparmanu jumis, jūs turat (vienu) bišķi dikti saciti.

Es jumis nesaprotu, jums bišķi (mazliet) diktāk (skaļāk) jāsaka.³⁷

31. Ich verstehe euch nicht, ihr müßt ein bißchen lauter sprechen.

32. Wa jus neturrat newiena stukkila baltu Žepu par manni us manna galdu raduschi.

Va jūs neturat (neesat) neviena stukiļa baltu ziepu par mani uz mana galdu (galda?) raduši?

Vai jūs neturat (neesat) nevienu gabaliņu baltu ziepju priekš manis uz mana galda atraduši?³⁸

32. Habt ihr kein Stückchen weiße Seife für mich auf meinem Tische gefunden?

33. Winga bralis gribb dui puikus jaunus nammus is mušu darža³⁹ budawati.

Viņa brālis grib dui puikus jaunus namus is mūsu darza budavati.

Viņa brālis grib dui (divus) puikus (skaistus) jaunus namus mūsu dārzā būvēt.

33. Sein Bruder will sich zwei schöne neue Häuser in eurem Garten bauen.

34. Tas warts nazi wingam nušbirdis.

Tas vards nāce viņam nu(o) sirdes.

---

³⁷ Es jūs nesaprotu, jums jārunā mazliet skaļāk.

³⁸ Vai jūs neesat nevienu baltu ziepju gabaliņu uz mana galda man atraduši?

³⁹ Tikriausiai ž yra rašybos klaida, nes latvišką *darzs* kuršininkai vartoja iki šių dienų.

Tas vārds nāca viņam no sirds.

34. Das Wort kam ihm von Herzen!

35. Tas bija labi no winga.

Tas bija labi nuo viņu⁴⁰.

Tas bija labi no viņiem⁴¹.

35. Das war recht von ihnen!

36. Kas biāž ti par pudnenni aukschum us to murennis.

Kas sēž tie par putneni aukšum uz tuo muren(e)s⁴²?

Kas sēž tur par putniņiem aukšum (aukšā) uz mūr(en)a⁴³?

36. Was sitzen da für Vögelchen oben auf dem Mäuerchen?

37. Tā buri tur piāztus wirzchus und dewinges goawes und dewilika awennu priāksch ta dziāma adwāduschu tos wingi gribbeja parduati.

Tie būri tur piecus vēšus und deviņas goves und dvīlika aveņu priekš ta ciema atvedušu⁴⁴, tuos viņi gribēja parduoti.

Tie zemnieki ir piecus vēšus un deviņas govis (govis) un divpadsmit aitiņas priekš tā ciema atveduši, tos viņi gribēja pārdot.⁴⁵

37. Die Bauern hatten fünf Ochsen und neun Kühe und zwölf Schäfchen vor das Dorf gebracht, die wollten sie verkaufen.

38. Tā lauži ir schoadinni wiβu⁴⁶ lauku uβ to lauku pliauti.

Tie ļauži (lauži) ir šodien visi lauku uz to lauku pļauti.

Tie ļauži (ļaudis) ir šodien visi ārā uz lauka pļaut⁴⁷.

38. Die Leute sind heute alle draußen auf dem Felde und mähen/hauen.

39. Ei nu tas brunaisch suns tewi niēka nedarres.

Ej nu, tas brūnaiš suns tevi nieka nedaris.

---

⁴⁰ Vokiškas sakiny s rodo daugiskaitą.

⁴¹ No viņu puses tas bija labi / taisnīgi (darīts).

⁴² Su -en- nuo *muris* (Plāķis 1927: 68), la. b. k. *mūris*, tačiau neaiškus vedinio linksniavimo tipas.

⁴³ Kas par putniņiem sēž tur augšā uz mūriša?

⁴⁴ Greičiausiai klaida, turėtų būti *atveduši*.

⁴⁵ Zemnieki atveda pie ciema piecus vēšus un deviņas govīs, un divpadsmit aitiņas, tos viņi gribēja pārdot.

⁴⁶ Galbūt klaida: turėtų būti *visi (ļauži)*.

⁴⁷ Tie ļaudis ir šodien visi ārā uz lauka pļaut.

Ej nu, tas brūnais suns tev nekā nedarīs.

39. Geh nur, der braune Hund thut Dir nichts.

40. Es eβu ar tes ļaužis tiā pakallia par pliawam iβ graudu iājajiβ.

Es esu ar ties ļaužis (ļaužis) tie pakaļā par pļavam(s) is graudu iejājis.

Es esmu ar ties ļaužis (tiem ļaudīm) tur pakaļā par pļāvām graudos iejājis (iebraucis?).⁴⁸

40. Ich bin mit den Leuten da hinten über die Wiese ins Korn gefahren.

---

⁴⁸ Es esmu ar tiem ļaudīm pāri pļāvām graudu laukā iebraucis.

Language Analysis of Nida Questionnaire № 30084 in the Archive of the Linguistic Atlas of Germany at the Phillips University, Marburg

SUMMARY

The article presents a written source of the Kursenieku language – Card No. 30084 (Nida/Nidden) from Deutscher Sprachatlas (DSA) launched by Georg Wenker. The linguistic analysis led to the following conclusions:

The Nida card is carefully written, and its linguistic information in many cases reflects the authenticity of the language. The comparison with the research by professional linguists (Bezenberger and Plakis) showed that in the nineteenth century the Kursenieku language was still a systematic gelect derived from a heterogeneous dialectal basis. The card also reflects the interaction of languages in the Curonian Spit.

Phonetic features reflect the dialects of Courland and the results of interaction with the neighbouring Lithuanian dialects in terms of phonomorphology and a relatively insignificant influence of the German language.

Morphology also contains archaic features of the dialects of Courland (the manifested declension paradigms, the old flections of nouns and the grades of adjectives, the preserved

preterit forms of verbs, prepositions with plural forms). At the same time, the influence of the Lithuanian language (pronoun flexions, verb *tureti* + inf., etc.) and the beginning of the influence of the German language, which manifests itself in the use of prepositions and compound verb forms, is observed. However, the effect of the German language cannot always be regarded as a dialect feature – for example, the often-repetitive use of *tas*, or the verb *tureti* in compound verb forms looks more like a fault of translation.

In the lexis there is a strong Lithuanian influence, especially from the neighbouring Samogitian dialects, next to the lexis inherited from Courland. The Kursenieki also adopted German and Slavic lexemes from Western Lithuanian dialects, and some common Baltic words absorbed the Lithuanian meaning. The direct influence of the German language on lexis is not always considered to be an authentic feature of the Kursenieku language, since some words or their meanings are not confirmed by later sources; a part of lexical and semantic Germanisms in the text arose due to literal translation. Some similarities with German language equivalents are not easy to interpret, because analogical features can be found in Latvian. This makes the determination of the time of their occurrence in the Curonian Spit difficult.

This is most applicable to syntax. Most of the translated sentences literally repeat the construction of the German original sentence, which is often not typical of the Baltic languages and sometimes makes the sentence hard to understand. However, there are exceptions – some natural, creative syntactic equivalents are found.

Due to the chosen method of language documentation (translation), the effect of German on the Kursenieku language in the 19th century should be carefully considered in this source, because the use of this method makes the literal transfer of the original almost inevitable.

Įteikta 2018 m. birželio 8 d.

DALIA KISELIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

dalia.kiseliunaite@gmail.com